МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ, СПОРТУ ТА РЕАБІЛІТАЦІЇ
КАФЕДРА МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА (ПРОЄКТ)

на тему: «Організаційно-правове забезпечення стимулювання розвитку підприємництва у воєнний та повоєнний період»

Здобувача вищої освіти, магістерського рівня, II курсу, групи МПА-24-1

Спеціальність 281 «Публічне управління та адміністрування»

Освітня програма «Регіональне управління та самоврядування»

(підпис) Висоцького Вадима Олександровича
(прізвище, ім'я, по батькові)

Науковий керівник: (підпис) Котов Ілля Вікторович, канд. держ. управління
(прізвище, ім'я, по батькові, наук. ступінь, вчене звання)

Керівник освітньо-професійної програми (підпис) Канцур Інна Григорівна, кандидат економічних наук, доцент
(прізвище, ім'я, по батькові, наук. ступінь, вчене звання)

Допущено до захисту за рішенням кафедри менеджменту та публічного управління
Протокол від 30 01 2026 № 6

Завідувач кафедри (підпис) Гусятинський Микола Володимирович, к.т.н, доцент
(прізвище, ім'я, по батькові, наук. ступінь, вчене звання)

Ірпінь – 2026 р.

Реєстрація № 1 22.01.2026 Тимченко А.М.
(дата) (підпис відповідальної особи)

Результати перевірки: _____ 26.01.26
(до захисту, на доопрацювання) (дата)

Результати захисту: 85 б. 12.02.2026
(оцінка) (дата)

Голова комісії: _____ І.В. Діхтієв
(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени комісії:

_____ М.В. Гуменюцький
(підпис) (ініціали, прізвище)

_____ І.Т. Кондур
(підпис) (ініціали, прізвище)

_____ О.І. Вашкевич
(підпис) (ініціали, прізвище)

БЛАНК ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Об'єкти контролю	Діапазон оцінки в балах	Фактична кількість балів	Примітки	Дата, П.І.П.: голови комісії, членів комісії, секретаря, (підписи)
ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ КОМІСІЄЮ ПО ЗАХИСТУ				
1. Доповідь	від 0 до 10	5		
2. Демонстраційний матеріал	від 0 до 5	5		
Знання теоретичного та практичного матеріалу, вміння відповідати на запитання	від 0 до 25	20		
Апробація (участь у конференціях)	від 0 до 10	10		
РАЗОМ БАЛІВ	від 0 до 50	45		
ЗАГАЛЬНА КІЛЬКІСТЬ БАЛІВ	від 0 до 100	85		

ПЕРЕВЕДЕННЯ ОЦІНКИ ЗА 100-БАЛЬНОЮ ШКАЛОЮ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКАЛИ ТА ШКАЛИ ЄКТС

Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ЄКТС	Оцінка за національною шкалою	Дата	П.І.П.: голови, членів комісії, секретаря, (підписи)
85 б.	B	4 (добре)	12.01.2026	

Правила переведення оцінок до національної шкали та шкали ЄКТС

Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ЄКТС	Оцінка за національною шкалою
90-100	A	5 (відмінно)
90-89	B	4 (добре)
70-79	C	
60-69	D	3 (задовільно)
50-59	E	
35-49	FX	2 (незадовільно)

Факультет соціально-гуманітарних технологій, спорту та реабілітації
Кафедра менеджменту та публічного управління
Спеціальність 281 «Публічне управління та адміністрування»
Освітня програма «Регіональне управління та самоврядування»

Затверджую
завідувач кафедри
менеджменту та публічного управління
канд. тех. наук, доцент
Микола ГУСЯТИНСЬКИЙ
«30» 12 2024 р.

Завдання
на кваліфікаційну роботу (проєкт)
здобувачу вищої освіти

Висоцькому Вадиму Олександровичу
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема кваліфікаційної роботи: Організаційно-правове забезпечення стимулювання розвитку підприємництва у воєнний та повоєнний період
Затверджена наказом ректора від 27.12.2024 № 1915
2. Строк здачі закінченої роботи: до
3. Мета роботи: розробка теоретичних, методичних, прикладних основ організаційно-правового забезпечення стимулювання розвитку підприємництва у воєнний та повоєнний період
Об'єкт дослідження: організаційно-правове забезпечення стимулювання розвитку підприємництва у воєнний та повоєнний період
Предмет дослідження: інструментарій дослідження організаційно-правового забезпечення стимулювання розвитку підприємництва у воєнний та повоєнний період.
Орієнтовна база дослідження: теоретико-методичною основою дослідження стали фундаментальні положення з регіональної економіки, розміщення продуктивних сил, регіонального менеджменту та публічного управління, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених, що зосереджуються на організаційно-правовому забезпеченні стимулювання розвитку підприємництва у воєнний та повоєнний період.
4. Вихідні дані до роботи: Стратегія розвитку МСП в Україні до 2027 року, закони України «Про державну підтримку малого і середнього підприємництва», «Про інвестиційну діяльність», «Про державну допомогу суб'єктам господарювання».
5. Перелік графічного матеріалу: Таблиці: 1.1. Еволюція визначення поняття «підприємництво», 1.2. Нормативно-правові акти сфери розвитку підприємництва в Україні, 1.4. Спеціальні режими господарювання в Україні, 1.5. Методики оцінки організаційно-правового регулювання підприємницької діяльності, 2.1. Результати дослідження організаційно-правового забезпечення стимулювання розвитку підприємництва у воєнний період, 2.2. Вихідні дані для оцінки ефективності стимулювання розвитку підприємництва у воєнний період (2021–2023 рр.), 2.3. Розраховані індикатори розвитку МСП в Україні у 2021–2023 рр. за Національною методикою, 2.4. Якісно-кількісна матриця оцінки бізнес-клімату (2021–2023 рр.), 2.5. Інтегральна оцінка ефективності заходів стимулювання розвитку підприємництва, 2021-2023 рр., 3.1. Заходи активізації стимулювання розвитку підприємництва у воєнний та повоєнний період. Рисунки: 1.1. Базові підходи до організаційно-правового регулювання

підприємницької діяльності, 2.1. Стан ділової активності підприєм
довоєнним рівнем, квітень 2022 року, 2.2. Проблеми підприємництва.
Структура організаційно-правової підтримки та стимулювання підприєм
період, 2.4. Етапи оцінки ефективності заходів стимулювання розвитку
воєнний період, 2.5. Інтегральна оцінка ефективності заходів стимулю
підприємництва, 2021-2023 рр., 3.1. Прогноз розвитку підприємництва в
2027 рр.

6. Зміст кваліфікаційної роботи (перелік питань за кожним розділом):
підприємництва у сучасних умовах 1.2. Нормативно-правове забезпечення
розвитку підприємництва в Україні 1.3. Методичні підходи до організа
регулювання підприємницької діяльності 2.1. Визначення ключових тенд
підприємництва 2.2. Аналіз організаційно-правового забезпечення
розвитку підприємництва у воєнний період 2.3. Оцінка ефектив
стимулювання розвитку підприємництва у воєнний період 3.1. Прогн
підприємництва у воєнний та повоєнний період 3.2. Заходи активізації
розвитку підприємництва.

7. Календарний план виконання роботи

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи (проєкту)	Строк викон... роб...
		За планом
1.	Вибір теми, постановка проблеми, складання плану роботи	25.11.2024
2.	Підготовка першого розділу роботи та подання його керівнику	25.04.2025
3.	Підготовка другого розділу роботи та подання його керівнику	03.11.2025
4.	Підготовка третього розділу роботи та подання його керівнику	05.12.2025
5.	Підготовка вступу, формування висновків, списку використаних джерел. Оформлення роботи згідно вимог ДПУ.	19.12.2025
6.	Доопрацювання роботи згідно зауважень керівника	До 16.01.2026
7.	Отримання відгуку керівника	26.01.2026
8.	Отримання зовнішньої рецензії	До 27.01.2026
9.	Попередній захист роботи	27.01.2026
10.	Перевірка роботи на унікальність	18.01.2026
11.	Допуск кваліфікаційної роботи до захисту зав. кафедрою	До 01.02.2026
12.	Захист кваліфікаційної роботи	.02.2026

8. Дата видачі завдання: 30.12.24.

9. Науковий керівник: _____ ВЕНЦКО...
(підпис) (пр...

10. Гарант освітньо-професійної програми _____ Б...
(підпис) (пр...

11. Завдання до виконання отримав _____ ВИС...
(підпис) (пр...

АНОТАЦІЯ

Мета кваліфікаційної роботи полягає у розробці теоретичних, методичних та практичних засад організаційно-правового забезпечення стимулювання розвитку підприємництва у воєнний та повоєнний період. Виходячи з мети, у дослідженні вирішено такі завдання: встановлено сутність підприємництва; систематизовано нормативно-правове забезпечення стимулювання розвитку підприємництва в Україні; узагальнено методичні підходи; визначено ключові тенденції розвитку підприємництва; проаналізовано та оцінено стан ОПЗ стимулювання розвитку підприємництва у воєнний період; побудовано прогноз розвитку підприємництва у воєнний та повоєнний період; запропоновано заходи активізації стимулювання розвитку підприємництва.

Об'єкт дослідження – організаційно-правове забезпечення стимулювання розвитку підприємництва у воєнний та повоєнний період.

Предмет дослідження – інструментарій дослідження організаційно-правового забезпечення стимулювання розвитку підприємництва у воєнний та повоєнний період.

Теоретико-методичну основу дослідження склали наукові праці українських та зарубіжних вчених, матеріали Держкомстату, Міністерства фінансів та Національного банку України, аналітичні звіти міжнародних організацій: Світового банку, ЄБРР, OECD.

Робота містить 76 сторінок, 10 таблиць, 7 рисунків, список використаних джерел 55 найменувань.

Ключові слова: спеціальні режими господарювання, менеджмент, підприємництво, розвиток підприємництва, стимулювання.

Рік виконання кваліфікаційної роботи — 2025 рік.

Рік захисту кваліфікаційної роботи — 2026 рік.

ЗМІСТ

ВСТУП …….. 5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА …. 10
1.1. Сутність підприємництва у сучасних умовах …… 10
1.2. Нормативно-правове забезпечення стимулювання розвитку підприємництва в Україні …….. 15
1.3. Методичні підходи до організаційно-правового регулювання підприємницької діяльності ……. 21
Висновки до розділу 1 …….. 26
РОЗДІЛ 2. ДІАГНОСТИКА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗ ПЕЧЕННЯ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА У ВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД 29
2.1. Визначення ключових тенденції розвитку підприємництва …… 29
2.2. Аналіз організаційно-правового забезпечення стимулювання розвитку підприємництва у воєнний період ……. 35
2.3. Оцінка ефективності заходів стимулювання розвитку підприємництва у воєнний період …… 41
Висновки до розділу 2……. 51
РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА У ВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД ……. 53
3.1. Прогноз розвитку підприємництва у воєнний та повоєнний період 53
3.2. Заходи активізації стимулювання розвитку підприємництва ……. 58
Висновки до розділу 3…… 62
ВИСНОВКИ …… 64
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ……. 68

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасні трансформаційні процеси, спричинені воєнними діями на території України, зумовлюють суттєві виклики для функціонування підприємницького сектору. Підприємництво традиційно виступає основою економічного розвитку, формування робочих місць, наповнення бюджету та забезпечення інноваційних змін у суспільстві. Однак воєнний стан актуалізував проблему збереження та відновлення підприємницької активності, оскільки наявні інституційні механізми підтримки виявилися недостатніми для протидії наслідкам руйнування інфраструктури, міграційних процесів, втрати капіталу й кадрових ресурсів.

Водночас розвиток малого та середнього бізнесу розглядається як ключова передумова відновлення економіки у післявоєнний період, що вимагає вдосконалення організаційно-правових засад його стимулювання. Умови інтеграції України у європейський економічний простір висувають додаткові вимоги до гармонізації законодавства, підвищення рівня захисту прав підприємців, запровадження прозорих і стабільних правил ведення бізнесу. Все це доводить своєчасність та актуальність представлених результатів дослідження.

Стан та ступінь розробки проблеми в спеціальній літературі. Проблематика організаційно-правового забезпечення підприємництва має розгалужену теоретико-методологічну базу. Концептуальні підходи до сутності підприємництва та його еволюції систематизовано в працях, що поєднують економічні, правові й соціальні виміри: від класичних і словниково-енциклопедичних дефініцій [7; 8; 10; 2] до сучасних інтерпретацій функцій і ролі підприємництва в національній економіці [19; 20; 30; 46; 47; 25]. Уточнення понятійного апарату та історії кодифікації відображено в роботах із господарського й цивільного права, що закріплюють базові гарантії свободи господарювання [31; 45; 41].

Нормативно-правові засади стимулювання МСП висвітлено в спеціальних законах та стратегічних актах, про державну підтримку МСП, державну допомогу, ліцензування, реєстрацію, інвестиційну діяльність, засади регуляторної політики, а також у Стратегії розвитку МСП до 2027 р. [34; 33; 37; 35; 36; 39; 42]. Окремий блок становлять рішення воєнного часу щодо пільгового оподаткування, мораторію на перевірки, грантових і кредитних програм [12]. Інструменти відбудови та спеціальні режими господарювання (ТПР, індустріальні парки, державно-приватне партнерство) детально аргументовано у роботах з післявоєнної реконструкції та розвитку територій [1; 21; 22; 32; 53; 54].

Методологію оцінювання бізнес-клімату формують національні та міжнародні підходи,зокрема, методика інтегральної оцінки розвитку МСП (Мінекономіки/Держстат) [27], регуляторна оцінка RIA [28; 39], міжнародні індекси й рамки (Doing Business/BEE, BCI, оцінювання інституційної спроможності МСП ЄБРР) [51; 49; 48; 52]. Емпіричну базу якісних очікувань забезпечують регулярні опитування НБУ «Ділові очікування підприємств України» та галузеві аналітичні звіти щодо стану бізнесу в умовах війни [30].

Теорію й інструментарій економічного прогнозування та моделювання представлено у навчальних і наукових виданнях з економетрики та прогнозування соціально-економічних процесів [11; 3; 44]. У роботах із антикризового державного управління, комунікацій та фінансового контролю окреслено механізми інституційної спроможності, важливі для реалізації політики підтримки бізнесу в умовах високої невизначеності [4; 5; 13; 14; 16; 17; 18]. Додатковий фокус на державно-приватних форматах відновлення та інвестиційних стимулах надано в дослідженнях індустріальних і просторових політик, включно з міжнародними оглядами сталого просторового розвитку [50].

Отже, узагальнення наведених джерел свідчить про значний науковий та нормативний доробок. Водночас аналіз дозволив виявити прогалину у науковій ніші, пов’язаній з інтегрованою оцінкою організаційно-правових

заходів стимулювання підприємництва у контексті воєнних/повоєнних трансформацій, з урахуванням поєднання національних індикаторів розвитку МСП та опитувальних метрик бізнес-очікувань (ВСІ, ІДО НБУ). Ці обставини зумовлюють **мету дослідження**, сутність якої полягає у розробці теоретичних, методичних та практичних засад організаційно-правового забезпечення стимулювання розвитку підприємництва у воєнний та повоєнний період.

Виходячи з мети в роботі поставлено наступні **завдання**:

— встановити сутність підприємництва у сучасних умовах;

— систематизувати нормативно-правове забезпечення стимулювання розвитку підприємництва в Україні;

— узагальнити методичні підходи до організаційно-правового регулювання підприємницької діяльності;

— визначити ключові тенденції розвитку підприємництва;

— проаналізувати стан організаційно-правового забезпечення стимулювання розвитку підприємництва у воєнний період;

— оцінити стан заходів стимулювання розвитку підприємництва у воєнний період;

— сформувати прогноз розвитку підприємництва у воєнний та повоєнний період;

— розробити пропозиції по активізації стимулювання розвитку підприємництва.

Об’єкт дослідження – організаційно-правове забезпечення стимулювання розвитку підприємництва у воєнний та повоєнний період.

Предмет дослідження – інструментарій дослідження організаційно-правового забезпечення стимулювання розвитку підприємництва у воєнний та повоєнний період.

Методи дослідження: У процесі написання роботи було застосовано комплекс методів, що дозволив поєднати теоретичний аналіз з емпіричною діагностикою та практичними пропозиціями. Використано загальнонаукові методи: аналіз і синтез в процесі узагальнення наукового доробку з

проблематики підприємництва та визначення сутності організаційно-правового забезпечення; індукція й дедукція під час формулювання висновків на основі теоретичного й емпіричного матеріалу;системний підхід який зволив розглядати підприємництво як багатовимірний економіко-правовий феномен, що функціонує у взаємозв'язку із соціальною та інституційною системами.

Спеціальні методи, зокрема, історико-правовий для аналізу становлення законодавчих основ підприємницької діяльності в Україні від початкових актів до сучасних стратегій; порівняльно-правовий для зіставлення досвіду регулювання підприємництва, а також гармонізації українського законодавства з європейськими нормами; статистичний аналіз використано для опрацювання офіційних даних Держстату, Мінфіну, НБУ щодо кількісних параметрів розвитку підприємництва у 2021–2024 рр.; графічний метод дав змогу наочно представити динаміку розвитку МСП, показники зайнятості та фінансові результати у вигляді діаграм і графіків.

Крім того, скористалися прогностичними методами, в тому числі, трендовою екстраполяцією за рахунок якої побудовано короткостроковий прогноз розвитку підприємництва у 2026–2027 рр.

Інформаційною основою кваліфікаційної роботи стали нормативно-правові акти України, що регламентують підприємницьку діяльність, стратегічні та програмні документи державного рівня, статистичні дані, а також наукові праці вітчизняних і зарубіжних дослідників. Зокрема, використано Стратегію розвитку малого і середнього підприємництва в Україні до 2027 року, закони України «Про державну підтримку малого і середнього підприємництва», «Про інвестиційну діяльність», «Про державну допомогу суб'єктам господарювання», а також інші законодавчі та програмні акти воєнного періоду, які створюють правове підґрунтя для підтримки бізнесу. Ці документи дозволили здійснити аналіз організаційно-правового забезпечення підприємництва, визначити можливості адаптації їх до умов війни та перспективи повоєнного відновлення.

Важливим джерелом стала статистична інформація Державної служби статистики України, Міністерства фінансів України та Національного банку України, що надала можливість простежити динаміку розвитку малого і середнього бізнесу, визначити кількісні параметри зайнятості, обсяг відкриття та закриття ФОПів, а також фінансові результати у воєнний та післявоєнний періоди. Додатково інформаційну базу сформували аналітичні звіти міжнародних організацій (Світового банку, ЄБРР, OECD), результати досліджень Business Climate Index та Doing Business, а також матеріали професійних бізнес-асоціацій, які дозволили оцінити вплив міжнародних програм підтримки та сучасних практик стимулювання підприємництва. Використання цих джерел дало змогу поєднати теоретичні підходи з практичними результатами, сформувавши комплексне бачення проблем та перспектив розвитку підприємницького середовища у воєнний і повоєнний періоди.

Апробація результатів дослідження: основні наукові положення та результати кваліфікаційного дослідження були апробовані в межах VII Міжнародної студентської наукової конференції «Модернізація та сучасні українські і світові наукові дослідження», яка відбулася 6 грудня 2025 року у м. Чернігів.

Структура роботи передбачає три розділи. У першому розділі розглянуто теоретико-методичні основи організаційно-правового забезпечення розвитку підприємництва. У другому розділі проведено діагностику організаційно-правового забезпечення стимулювання розвитку підприємництва у воєнний та повоєнний період. У третьому розділі розроблено організаційно-методичне забезпечення стимулювання розвитку підприємництва у воєнний та повоєнний період.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА

1.1. Сутність підприємництва у сучасних умовах

Перш за все варто наголосити на тому, що, у наукових дослідженнях систематизація категорійно-понятійного апарату є одним із першочергових етапів, адже саме чітке розуміння базових дефініцій визначає якість подальшого аналізу та достовірність висновків. Методологія проведення наукових досліджень передбачає, що формування понятійного поля доцільно розпочинати зі словниково-енциклопедичних джерел [Самсонов Сільвестров]. Це зумовлено тим, що саме словники фіксують найбільш узагальнені, нормативно усталені визначення понять, які відображають рівень розвитку суспільної думки на певному етапі та забезпечують вихідну основу для подальшого теоретичного і практичного осмислення.

Таким чином, дослідження сутності підприємництва розпочнемо з аналізу словникових та енциклопедичних дефініцій, що дозволить окреслити вихідні смислові орієнтири, які склалися у вітчизняній й зарубіжній науковій традиції, а також створити підґрунтя для подальшого системного розгляду законодавчих підходів та сучасних наукових інтерпретацій.

Згідно економічної енциклопедії «підприємництво — це ініціативна, самостійна діяльність громадян, спрямована на отримання прибутку або досягнення іншого економічного чи соціального результату, що здійснюється на власний ризик та під особисту відповідальність підприємця» [Економічна енциклопедія]. У сучасному економічному словнику підприємництво означає «діяльність з організації та управління виробництвом товарів і послуг з метою отримання прибутку в умовах ризику й конкуренції» [Економічний словник-довідник].

Великий тлумачний словник сучасної української мови містить наступне визначення підприємництва: «це господарська діяльність, що провадиться з метою одержання прибутку» [Великий тлумачний словник]. В енциклопедії бізнесу під підприємництвом розуміється «процес створення, організації й розвитку нових форм господарської діяльності, що базується на інноваційності, особистій ініціативі та орієнтації на ринкові потреби» [Енциклопедія бізнесу].

Таким чином, представлений аналіз словникових та енциклопедичних джерел дозволяє стверджувати, що у представлених визначеннях робиться наголос на самостійності, ініціативності та ризиковості, а також на ключовій меті, тобто на отриманні прибутку. Разом із тим простежуються й відмінності, але для їх предметного з'ясування розглянемо ще декілька визначень, які викладемо у хронологічній послідовності з метою відстеження трансформацій у тлумаченні категорії «підприємництво»

Узагальнення поглядів на категорію «підприємництво» в українському та світовому правовому і науковому дискурсі довело факт її еволюціонування впродовж останніх десятиліть. Так, в історичному контексті першими базовими підходами до його визначення стали законодавчі акти. Господарський кодекс України (2003 р.) визначає підприємництво як самостійну, ініціативну, систематичну на власний ризик господарську діяльність з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку. Це визначення закріплює ключові характеристики підприємництва: самостійність, ризиковість, системність та спрямованість на результат [ГК].

Крім того, через аналіз сукупності робіт, встановлено що, науково-теоретична думка в Україні ще з 1990-х років намагалася виробити власні підходи до осмислення підприємництва. Наприклад, В. Селіванов акцентував на концептуальних засадах кодифікації підприємницької діяльності, підкреслюючи її роль у формуванні правового середовища ринкової економіки [Селіванов].

У навчально-методичному посібнику В. Колота та О. Щербини підприємництво трактується не лише як економічна категорія, але й як соціальний феномен, що відображає взаємодію між індивідом, суспільством і державою [Колот]. Такий підхід заклав підвалини сучасного розуміння підприємництва як комплексного явища.

Подальший розвиток дискурсу простежується у працях О. Коротича, Ю. Орла та О. Рябічка, які розглядають підприємництво як соціально-економічне явище, що відображає баланс між економічною доцільністю, інноваційністю та суспільними потребами [Коротич]. У 2009 р. В. Мокряк та Е. Мокряк наголошували на багатовимірності підприємницьких орієнтацій, підкреслюючи, що сучасне підприємництво перебуває під впливом протиріч між економічною ефективністю та соціальною відповідальністю [Мокряк].

У навчальних посібниках новітнього часу, зокрема, у працях Г. Карпюк та підручнику під редакцією Н. Валінкевич підприємництво постає як фундаментальна основа сучасного господарювання. Автори підкреслюють його функціональну багатогранність: від інноваційного пошуку і створення робочих місць до стимулювання розвитку громад і суспільства [Основи підприємництва].

Окремої уваги заслуговують праці останніх років. Р. Бердій розглядає підприємництво у контексті відбудови міст, підкреслюючи його організаційно-правове значення для економічного розвитку територій після війни [Бердій]. А Мельник акцентує на інструментах державної підтримки підприємництва у воєнний час, доводячи, що підприємництво набуває не лише економічного, а й суспільно-стабілізаційного значення [Мельник].

Отже, проведений аналіз літературних джерел демонструє поступову зміну акцентів у трактуванні підприємництва, яка характеризується розширенням змісту поняття «підприємництво», що зумовлює потребу в його систематизації в історичній динаміці (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Еволюція визначення поняття «підприємництво»

Рік	Автор / Джерело	Характеристика визначення
1995	В. Селіванов []	Підприємництво розглядається як правова основа ринкової економіки, що потребує кодифікації та чіткого правового забезпечення/
2003	Господарський кодекс України []	Підприємництво визначене як самостійна, ініціативна, систематична на власний ризик діяльність для досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку/
2003	В. Колот, О. Щербина []	Підприємництво трактується як економічна і соціальна категорія, що інтегрує взаємодію між індивідом, суспільством і державою.
2009	В. Мокряк, Е. Мокряк []	Підприємництво розглядається як багатовимірне явище з внутрішніми суперечностями між економічною ефективністю та соціальною відповідальністю/
2010	О. Коротич, Ю. Орел, О. Рябічко []	Підприємництво визначається як соціально-економічне явище, що балансує між інноваційністю, економічною доцільністю та суспільними потребами.
2013	О. Яковенко []	Акцент на інтеграції підприємництва у виробничі кластери та системі національного господарства/
2017	О. Шкірко []	Розкривається сутність підприємництва в українських реаліях, із наголосом на його економічну функціональність/
2019	Т. Біляк, Н. Валінкевич []	Підприємництво подається як фундамент сучасної економіки, багатофункціональне явище, що формує інноваційність та соціальну динаміку.
2020	Г. Карпюк []	Практичний акцент на підприємництві як базовій навичці здобувачів освіти, його економічній та соціальній ролі/
2022	Т. Мельник []	Підприємництво в умовах війни розглядається як об’єкт державної підтримки, що виконує стабілізаційну й відновлювальну функцію/
2023	Р. Бердій []	Підприємництво осмислюється як чинник повоєнної відбудови та розвитку міст, важливий для економіки та соціальної стійкості.

Джерело: складено автором шляхом узагальнення

Таким чином, бачимо, що у сучасних умовах підприємництво розглядається не лише як вид господарської діяльності, спрямований на

отримання прибутку, але й як ключовий інструмент соціально-економічного розвитку держави, чинник забезпечення відновлення та сталого зростання в умовах воєнних і поствоєнних трансформацій. З огляду на що, у випускній кваліфікаційній роботі під підприємництвом будемо розуміти ініціативну, самостійну, інноваційну діяльність суб'єктів господарювання, яка здійснюється на власний ризик і відповідальність з метою отримання прибутку та водночас виконує соціальну функцію, сприяє створенню робочих місць, розвитку територіальних громад й забезпечує стійкість економіки в умовах воєнних і поствоєнних трансформацій (Авторське бачення).

Уточнене авторське бачення враховує як класичні характеристики підприємницької діяльності, так і її сучасні функції в умовах воєнних та поствоєнних трансформацій, демонструючи багато вимірність, яка в свою чергу зумовлює необхідність розгляду методичних підходів до організаційно-правового регулювання підприємництва. Окрім цього, необхідно враховувати той факт, що чіткість і практична дієвість будь-якої дефініції проявляється насамперед у площині правового закріплення, оскільки саме нормативно-правова база створює інституційні рамки для функціонування підприємництва, визначає гарантії свободи господарювання, встановлює обмеження й формує механізми державної підтримки бізнесу.

І нарешті, беручи до уваги те що підприємництво, будучи одночасно економічною та соціальною категорією, потребує комплексної правової підтримки та відповідного інституційного середовища, що забезпечують його розвиток. Все сказане доводить доцільність узагальнення сучасної нормативно-правової бази та методичного забезпечення організаційно-правового регулювання підприємницької діяльності.

1.2. Нормативно-правове забезпечення стимулювання розвитку підприємництва в Україні

Перш за все варто відмітити, що в сучасних умовах розвиток підприємництва неможливий поза чітко визначеним нормативно-правовим полем. Саме воно встановлює окреслює контури для бізнесу, визначає межі свободи господарювання, гарантує захист прав підприємців і водночас формує інструменти державної підтримки. Тому в роботі прийнято рішення дослідити, як загальні положення законодавства, що регламентують підприємницьку діяльність у цілому, так і спеціальні норми і програми, які безпосередньо спрямовані на стимулювання бізнесу.

Логіка дослідження передбачала розгляд фундаментальних кодифікованих актів, які визначають базові засади підприємництва, зокрема Господарський та Цивільний кодекси переходячи поступово до законів, що регламентують порядок створення та функціонування бізнесу, нормативних актів, які безпосередньо стосуються державної політики у сфері підприємництва, адже саме вони окреслюють засади регуляторної діяльності та форми підтримки малого й середнього бізнесу, і завершимо характеристикою спеціальних режимів господарювання та стратегічних документів, що діють у воєнний і поствоєнний періоди та мають на меті стимулювання розвитку підприємництва.

Переходячи до викладу основних результатів дослідження, варто наголосити на тому що в Україні формування системи нормативно-правового забезпечення підприємництва відбувалося поетапно, від перших законодавчих актів початку 1990-х років до сучасних комплексних стратегій розвитку малого і середнього бізнесу, що враховують європейські стандарти та воєнні реалії. При цьому важливим є те, що законодавство у сфері підприємництва не є статичним. Воно динамічно оновлюється відповідно до потреб економіки, викликів воєнного часу та перспектив повоєнного відновлення (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Нормативно-правові акти сфери розвитку підприємництва в Україні

Назва та рік прийняття	Ключові положення	Значення для розвитку підприємництва
Господарський кодекс України, 2003 рік	Визначає загальні засади господарської діяльності; підприємництво як самостійну, ініціативну, систематичну діяльність на власний ризик з метою отримання прибутку	Базовий документ, що закріплює принципи підприємництва та правові гарантії свободи господарювання
Цивільний кодекс України, 2003 рік	Регламентує правочини, договори, майнові відносини та зобов'язання	Створює правову основу для договірних відносин між суб'єктами підприємництва
Закон України «Про підприємництво», 1991 рік (втратив чинність у 2004 році)	Визначав основи підприєм ницької діяльності, права та обов'язки підприємців	Історично перший законодавчий акт, що започаткував легалізацію підприємництва в незалежній Україні
Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», 2004 рік	Встановлює принципи формування регуляторної полі тики; передбачає проведення аналізу регуляторного впливу (RIA)	Інструмент обмеження надмірного адміністративного тиску на бізнес
Закон України «Про державну підтримку малого і середнього підприємництва», 2012 рік	Визначає напрями та форми підтримки МСП; фінансово-кредитні інструменти; консуль таційна й освітня підтримка	Закріплює систему стимулювання МСП, важливу для зайнятості й розвитку регіонів
Закон України «Про ліцензування видів господарської іяльності», 2015 рік	Скорочує перелік ліцензованих видів діяльності; встановлює прозорі процедури ліцензуван ня	Зменшує адміністративні бар'єри та полегшує умови ведення бізнесу
Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», 2003 рік (із змінами)	Регламентує порядок створення та реєстрації суб'єктів підприємництва	Сприяє спрощенню процедур започаткування бізнесу
Закон України «Про інвестиційну діяльність», 1991 (з наступними змінами)	Визначає правові й економічні засади інвестування, у т.ч. для підприємців	Стимулює залучення капіталу в бізнес
Закон України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання», 2014 рік	Регламентує форми та умови надання державної допомоги; забезпечує прозорість її використання	Орієнтований на гармонізацію з нормами ЄС у сфері державної допомоги
Стратегія розвитку малого і середнього підприємництва	Визначає пріоритети політики у сфері МСП; інтеграція з	Орієнтир для формування сучасної

в Україні до 2027 року, 2017 рік	європейськими практиками; цифровізація	політики під тримки підприємництва
Закони та програми воєнного часу (2022–2023 рр.)	Податкові пільги; спрощена реєстрація; мораторій на перевірки; програми «єРобота», «5-7-9%»	Орієнтовані на підтримку бізнесу в умовах війни та забезпечення економічної стійкості

Джерело: складено автором шляхом узагальнення низки джерел []

Представлена в таблиці систематизація ключових нормативних актів дозволяє окреслити зміст правового поля розвитку підприємництва в Україні, що формує основу для подальшого аналізу ефективності регулювання та державної підтримки бізнесу.

Як вже зазначалося на початку цього параграфу, у структурі нормативно-правового забезпечення підприємництва важливе місце посідають не лише загальні закони, що встановлюють універсальні правила ведення бізнесу, а й спеціальні режими господарювання, які створюються для того, щоб у певних сферах чи регіонах сформувати більш сприятливі умови для підприємницької діяльності. Особливої актуальності ці режими набувають у період воєнних та повоєнних викликів, коли економіка потребує швидких і дієвих стимулів для відновлення.

Про це доречи згадується у статті Н. Мартинович, Е. Бойченко, М. Деліні «Реновація України після війни: спеціальні режими відновлення та стимулювання стійкого розвитку територій» []. Де авторки пропонують науково-методичне обґрунтування спеціального режиму відновлення та стимулювання розвитку територій, що постраждали внаслідок збройної агресії проти України, доводячи що спеціальний режим оновлення та стимулювання варто сприймати як інструмент ефективного розвитку території. На засадах узагальнення європейського та японського досвіду відновлення країн після воєнних конфліктів вчені пропонують когнітивну модель забезпечення умов сталого розвитку територій та доводять, що спеціальний режим відновлення й стимулювання розвитку територій застосовується, перш за все, для залучення вітчизняних та іноземних інвестицій, отримання нових технологій, створення

високорентабельних інноваційних підприємств, транспортної та соціальної інфраструктури та інше, що в свою чергу сприяє не тільки економічному розвитку території, а й підвищенню рівня та якості життя її населення.

В якості більш ранніх прикладів можна навести спеціальні (вільні) економічні зони, передбачені Законом України 1992 року. Їхня логіка була простою: податкові та митні пільги мали залучити інвесторів, а спрощені процедури пришвидшити запуск виробництв. Сьогодні, в умовах війни, подібні механізми трансформуються у формат індустріальних парків, які можуть стати осередками відновлення зруйнованої економічної інфраструктури [] The 8th International scientific.

Близькими за змістом є території пріоритетного розвитку, запроваджені законом 1999 року. Їхнє завдання полягає у створенні особливих режимів для депресивних чи постконфліктних регіонів, де традиційні ринкові умови не здатні забезпечити достатній приплив інвестицій. Це показує, що законодавець намагається реагувати не лише на загальноекономічні потреби, а й на регіональні дисбаланси [The 8th International scientific].

У сучасних умовах особливої уваги потребує режим воєнного стану для бізнесу. Його сутність полягає у тимчасовому спрощенні правил гри шляхом впровадження податкових пільг, мораторіїв на перевірки, спрощення обліку, нові програми підтримки на зразок «єРобота» чи мікрогрантів для стартапів. Це своєрідна антикризова відповідь держави, покликана зберегти підприємницьку активність навіть у найскладніших обставинах.

Не менш важливим напрямом виступає державно-приватне партнерство та концесії. Закони 2010 та 2019 років відкрили бізнесу доступ до відновлення інфраструктури, транспорту та енергетики. Це приклад того, як держава і приватний сектор можуть об’єднувати ресурси для досягнення спільних цілей, особливо у відбудові країни.

І, нарешті, євроінтеграційні режими, які поступово впроваджуються в українське законодавство в рамках Угоди про асоціацію з ЄС. Це означає адаптацію до європейських норм регуляторної політики, конкурентного права,

державної допомоги бізнесу. По суті, йдеться про формування нового правового середовища, орієнтованого на стандарти Євросоюзу, що є надзвичайно важливим у перспективі повоєнного розвитку.

Таким чином, спеціальні режими господарювання у випускній кваліфікаційній роботі розглядаються як гнучкий інструмент державної політики, що дозволяє адаптувати загальні норми до конкретних умов часу і простору (Авторське бачення). Вони виступають містком між загальною нормативною базою та реальними потребами бізнесу, особливо у період трансформацій і відновлення. При цьому особливість спеціальних режимів господарювання полягає у тому, що вони орієнтовані не лише на загальний розвиток економіки, а й на стимулювання підприємництва у кризових умовах, зокрема у період воєнних викликів та подальшого відновлення.

Отже, з метою наочного представлення всього вище сказаного результати систематизації цих інструментів подано у (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Спеціальні режими господарювання в Україні

Назва режиму	Правова основа	Зміст	Значення для стимулювання підприємництва
Спеціальні (вільні) економічні зони (СЕЗ)	Закон України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» (1992)	Податкові та митні пільги, спрощені регуляторні процедури	Сприяють залученню інвестицій, у воєнний час трансформуються у «індустріальні парки» для відновлення економіки
Території пріоритетного розвитку (ТПР)	Закон України «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку» (1999)	Особливі умови інвестування у депресивних чи постконфліктних регіонах	Забезпечують відновлення економіки на територіях, що зазнали руйнувань
Режим воєнного стану для бізнесу	Закони та підзаконні акти 2022–2023 рр.	Податкові пільги (єдиний податок 2%), мораторій на перевірки, спрощення обліку, грантові	Дозволяє зберегти підприємницьку активність у кризових умовах війни

		програми («єРобота», «5-7-9%»)	
Державно-приватне партнерство (ДПП) та концесії	Закон України «Про державно-приватне партнерство» (2010); Закон України «Про концесію» (2019)	Залучення приватного бізнесу до реалізації інфраструктурних та соціальних проєктів	Дає можливість підприємцям брати участь у відбудові економіки та отримувати вигоди від співпраці з державою
Євроінтеграційні режими	Угода про асоціацію між Україною та ЄС (2014)	Гармонізація законодавства з нормами ЄС: регуляторна політика, конкуренція, державна допомога	Формують правове середовище за європейськими стандартами, що відкриває доступ до ринків ЄС

Джерело: складено автором шляхом узагальнення низки джерел []

Таким чином, у сучасних умовах господарювання, спеціальні режими набувають особливого значення оскільки забезпечують адаптацію законодавства до викликів воєнного часу та закладають підґрунтя для повоєнного відновлення. Вони дозволяють поєднувати податкові та регуляторні стимули з інституційною підтримкою та міжнародними стандартами.

Водночас лише наявність законодавчих актів не гарантує ефективності їхнього впливу на підприємницьке середовище. Для того щоб оцінити, наскільки дієвим є організаційно-правове забезпечення, необхідно спиратися на методичні підходи, які дозволяють кількісно виміряти рівень регуляторного тиску, ефективність державної підтримки та якість бізнес-клімату. Саме питанням аналізу методик оцінки організаційно-правового регулювання підприємницької діяльності присвячено наступний підпункт 1.3.

1.3. Методичні підходи до організаційно-правового регулювання підприємницької діяльності

Аналіз, синтез, узагальнення наукової літератури та нормативно-правових джерел засвідчили, що в сучасній науковій і практичній площині відсутній єдиний підхід до оцінки ефективності організаційно-правового регулювання підприємницької діяльності. Це пояснюється багатовимірністю підприємництва як економічного, правового та соціального феномену, а також різними цілями, які переслідують дослідники й законодавці при побудові методичних підходів. У науковому середовищі та практиці державного регулювання найчастіше виділяють декілька підходів, що можуть слугувати основою для системного аналізу (рис. 1.1):

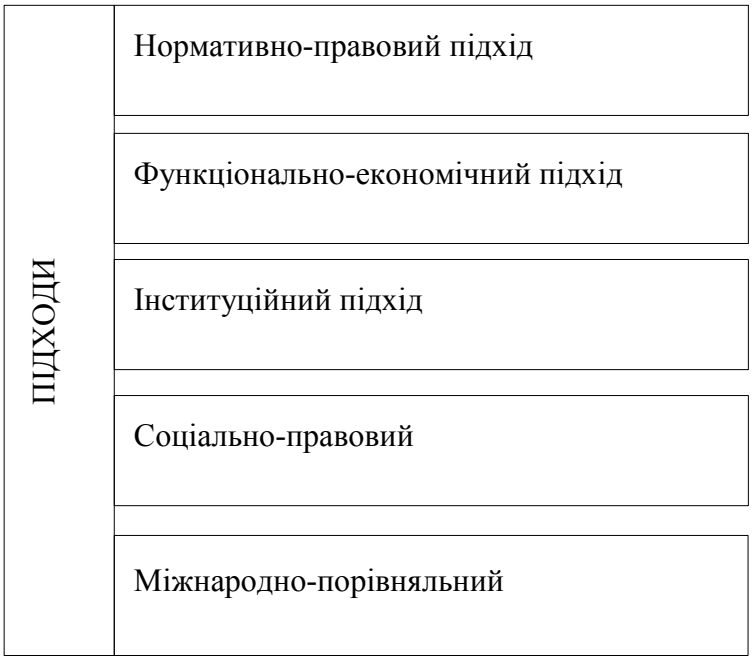

Рис. 1.1. Базові підходи до організаційно-правового регулювання підприємницької діяльності

Джерело: складено автором на засадах [Бердій С. 53-60]

Розглянемо кожен підхід більш детально. Ітак, нормативно-правовий підхід, спирається на Господарський кодекс України [], Закон України «Про державну підтримку малого і середнього підприємництва» [] та інші нормативно-правові акти. У цьому контексті підприємництво оцінюється через призму правових гарантій, механізмів підтримки та обмежень.

Функціонально-економічний підхід, який використовується в дослідженнях Л. Мельник, О. Карінцева [], зосереджується на визначенні ролі організаційно-правових інструментів у підвищенні ефективності господарської діяльності підприємств, забезпеченні конкурентоспроможності та розвитку бізнес-середовища.

Інституційний підхід, який представлений у працях В. Колота та О. Щербини, О. Коротича та ін. [С. 211–216], підкреслює значення підприємництва як соціального інституту та розглядає правове регулювання як механізм узгодження інтересів держави, бізнесу та суспільства.

Соціально-правовий підхід, що простежується у працях Р. Бердія [С. 53-60] і С. Потапенка [С. 62-70], організаційно-правове забезпечення трактується як інструмент подолання кризових явищ, відбудови територій і формування сприятливого середовища для підприємницької активності.

Міжнародно-порівняльний підхід, який використовується при адаптації українського законодавства до стандартів ЄС (зокрема, у сфері deregulatory policy та захисту конкуренції), дозволяє оцінювати ефективність національної системи регулювання на основі порівняння з європейськими практиками [Martynovych N., Boichenko E., Dielini].

Таким чином, різноманіття підходів додатково підтверджує багатогранність проблеми та потребу у комплексному аналізі, що поєднує правові, економічні та інституційні аспекти організаційно-правового регулювання підприємницької діяльності. Відсутність єдиного підходу зумовлює необхідність звернення до конкретних методик, які дозволяють не лише концептуально описати, але й кількісно виміряти стан і якість правового та інституційного середовища для бізнесу. Саме методики оцінки дають змогу

визначити рівень регуляторного тиску, доступність ресурсів, ефективність державної підтримки, а також стабільність та прогнозованість законодавчих норм. Вони забезпечують можливість порівняльного аналізу як у національному, так і в міжнародному вимірі.

З огляду на це, доцільно розглянути найбільш поширені та практично застосовувані методики оцінки організаційно-правового регулювання підприємницької діяльності, які використовуються в Україні та за її межами (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Методики оцінки організаційно-правового регулювання підприємницької діяльності

Назва методики	Нормативне закріплення	Ключові показники
Методика оцінки регуляторного середовища (Regulatory Impact Assessment, RIA)	Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», 2004	економічні витрати бізнесу на виконання регуляторних норм; адміністративні бар'єри; час для отримання дозволів і ліцензій
Методика Світового банку Doing Business (до 2021 р., нині – Business Enabling Environment)	Світовий банк	легкість започаткування бізнесу (кількість процедур, час і вартість реєстрації); доступ до кредитування; захист інвесторів; сплата податків; міжнародна торгівля; вирішення неплатоспроможності
Методика ЄБРР з оцінки інституційної спроможності МСП	Європейський банк реконструкції та розвитку (EBRD)	рівень правового захисту підприємців; доступність інструментів державної підтримки; інституційна якість середовища (прозорість, стабільність, рівень корупційних ризиків)
Національна методика оцінки розвитку МСП в Україні	Держстат, Мінекономіки	частка МСП у ВВП; кількість суб'єктів на 10 тис. населення; зайнятість у секторі МСП; обсяги податкових надходжень; обсяг державної підтримки МСП
Методика інтегральної оцінки бізнес-клімату (Business Climate Index, BCI)	Торгово-промислова палата України, Інститут економічних досліджень	рівень регуляторного тиску; податкове навантаження; доступ до фінансування; стабільність законодавства; очікування бізнесу щодо змін у політиці держави

Джерело: складено автором на засадах []

Варто відмітити, що кожна з представлених методик спирається на розрахунок інтегральних показників, оскільки, як вже не одноразово було зазначено, оцінки організаційно-правового регулювання підприємницької діяльності має складну структуру оскільки вбирає сукупність різнорідних показників за різними напрямами та періодами, а відтак, з теоретичної точки зору, оцінка подібних явищ, процесів можлива на засадах поєднання великої сукупності різнорідних показників і приведення їх до єдиної розмірності, що дозволяє зробити інтегральна оцінка.

Так, загальний вигляд інтегрального показника регуляторного навантаження розраховується як середньозважена сума витрат бізнесу:

$$RIA = \sum_{i=1}^{n} w_i \cdot C_i \tag{1.1}$$

де C_i – витрати бізнесу на виконання і-го регуляторного обов'язку (час, кошти, адміністративні бар'єри),

w_i – вага показника у загальній структурі витрат.

Згідно методики Світового банку Doing Business / BEE для оцінки організаційно-правового регулювання підприємницької діяльності розраховується індекс легкості ведення бізнесу, який обчислюється як середнє арифметичне по субіндексах (ф 1.2):

$$DBI = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^{n} I_i \tag{1.2}$$

Де I_i – стандартизоване значення окремого індикатора (від 0 до 100) за напрямом (реєстрація бізнесу, податки, кредитування тощо),

n – кількість напрямів оцінювання.

В методиці ЄБРР з оцінки інституційної спроможності МСП використовується така інтегральна формула:

$$EBRD = \sum_{i=1}^{n} \alpha_i \cdot S_i \tag{1.3}$$

де S_i – оцінка за і-м показником (правовий захист, доступність підтримки, рівень прозорості),

α_i – ваговий коефіцієнт (визначається експертно).

В національній методиці оцінки розвитку МСП (Держстат, Мінекономіки) пропонується оцінку організаційно-правового регулювання підприємницької діяльності здійснювати на засадах розрахунку індексу розвитку МСП (ф. 1.4):

$$MSP = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^{n} N_i \tag{1.4}$$

де N_i – нормоване значення показника (частка у ВВП, зайнятість, податкові надходження, кількість суб'єктів на 10 тис. населення тощо),

n – кількість показників.

Методика інтегральної оцінки бізнес-клімату (Business Climate Index, BCI)

BCI визначається як середньозважена оцінка опитувань підприємців:

$$BCI = \frac{\sum_{i=1}^{n} (R_i \cdot w_i)}{\sum_{i=1}^{n} w_i} \tag{1.5}$$

де R_i – середній бал за і-м індикатором (податкове навантаження, доступ до фінансування, стабільність законодавства, очікування бізнесу),

w_i – вага індикатора у загальній оцінці.

Отже, аналіз існуючих методичних підходів до оцінки організаційно-правового регулювання підприємницької діяльності засвідчив, що жодна

методика не дозволяє отримати вичерпної відповіді, проте кожна з них відображає певний аспект функціонування підприємницького середовища. Так, методика RIA дозволяє визначити рівень регуляторного навантаження на бізнес; Doing Business / BEE — порівняти умови ведення бізнесу у міжнародному вимірі; методика ЄБРР сприяє оцінці інституційної спроможності та якості правового середовища; національна методика Мінекономіки та Держстату дозволяє простежити динаміку розвитку МСП у кількісних показниках; інтегральна оцінка бізнес-клімату (BCI) забезпечує отримання інформації про суб'єктивні очікування та оцінки підприємців.

Таким чином, можна стверджувати, що використання сукупності підходів у комплексі формує більш об'єктивне уявлення про стан підприємницького середовища в Україні, а також дозволяє ідентифікувати ключові бар'єри й можливості його розвитку, тому на основі розглянутих методик у другому розділі роботи здійснено практичний аналіз і оцінку організаційно-правового забезпечення стимулювання підприємництва в умовах воєнного стану та в перспективі повоєнного відновлення.

Висновки до розділу 1

Встановлення сутності підприємництва у сучасних умовах відбувалось на засадах узагальнення наукового доробку та словниково-енциклопедичних джерел, що дозволило дійти висновку про доцільність його хронологізації, оскільки саме порівняння дефініцій у часі дало можливість виявити поступову трансформацію категорії від економічної діяльності, орієнтованої виключно на отримання прибутку, до комплексного економіко-соціального явища з інноваційним та стабілізаційним виміром. В результаті систематизації визначень сформовано авторське бачення еволюції поняття «підприємництво», на підставі якого у випускній кваліфікаційній роботі, з огляду на сучасні та минулі тренди, запропоноване під підприємництвом розуміти ініціативну, самостійну, інноваційну діяльність суб'єктів

господарювання, яка здійснюється на власний ризик і відповідальність з метою отримання прибутку та водночас виконує соціальну функцію, сприяє створенню робочих місць, розвитку територіальних громад й забезпечує стійкість економіки в умовах воєнних і поствоєнних трансформацій.

Аналіз нормативно-правового забезпечення стимулювання розвитку підприємництва в Україні відбувався шляхом систематизації кодифікованих актів, законів, програм і спеціальних режимів господарювання. В результаті чого встановлено, що формування правового поля підприємницької діяльності відбувалося поетапно: від перших законодавчих актів початку 1990-х років до сучасних комплексних стратегій, що інтегрують європейські стандарти та враховують воєнні реалії.

Доведено, що саме спеціальні режими (вільні економічні зони, території пріоритетного розвитку, воєнні податкові пільги, індустріальні парки, державно-приватне партнерство, євроінтеграційні механізми) виступають гнучким інструментом державної політики, здатним адаптувати загальні норми до конкретних умов часу і простору. Аргументовано, що у воєнний період такі режими набувають особливої актуальності, оскільки забезпечують збереження підприємницької активності та закладають підґрунтя для повоєнного відновлення.

Дослідження методичних підходів організаційно-правового регулювання підприємницької діяльності здійснювалося шляхом узагальнення наукових праць і практик, що застосовуються у вітчизняному та міжнародному середовищі. Це дозволило з’ясувати наявність п’яти базових підходів, а саме: нормативно-правового, функціонально-економічного, інституційного, соціально-правового, міжнародно-порівняльного та відсутність універсальної оціночної методики, що зумовлено багатовимірністю підприємництва як економічного, правового та соціального феномену. Аргументовано, що кожен з них відображає окремий аспект функціонування підприємницького середовища.

Доведено доцільність використання комплексного підходу під час оцінки організаційно-правового регулювання підприємницької діяльності, що дозволить отримати об’єктивну картину стану бізнес-клімату. Запропоновано симбіоз спеціальних методик (RIA, Doing Business/BEE, ЄБРР та національної методики Мінекономіки та Держстату, Business Climate Index), який дозволить виявити ключові бар’єри розвитку підприємництва та обґрунтувати напрями його стимулювання в умовах воєнних і повоєнних трансформацій.

РОЗДІЛ 2. ДІАГНОСТИКА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА У ВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

2.1. Визначення ключових тенденцій розвитку підприємництва

Перш за все варто наголосити на тому, що підприємництво виступає одним із провідних чинників функціонування національної економіки, адже саме воно забезпечує суспільство товарами й послугами, формує податкові надходження до бюджетів різних рівнів і створює основу справедливих ринкових відносин. У сучасних умовах глобалізації розвиток держави важко уявити без активної участі бізнесу, водночас і самі підприємства потребують належних інструментів державної підтримки та стимулювання, особливо починаючи з 2022 року. З початком воєнних дій питання забезпечення життєздатності підприємницького сектору набуло особливої ваги. Найбільш уразливими виявилися саме малі та середні підприємства, для яких держава змушена була розробляти й реалізовувати нові підходи до протидії кризовим викликам. Йдеться не лише про відшкодування непередбачуваних втрат чи мінімізацію ризиків, але й про створення умов для адаптації бізнесу до режиму воєнного стану. Таким чином, в період 2022-2025 рр. держава фактично стала безпосереднім учасником у процесах забезпечення стійкості підприємницької діяльності.

Починаючи з 24 лютого 2022 року бізнес-середовище функціонує в умовах постійної нестабільності, а більшість суб’єктів господарювання виявилися непідготовленими до масштабних воєнних потрясінь. Показовим стало те, що лише 5 % підприємств мали фінансові резерви, достатні для збереження активності більше ніж на рік. Водночас майже третина (29 %) загалі не мала резервного капіталу, що призвело до вимушеного скорочення персоналу [Експрес-оцінка].

Фінансові резерви, навіть за умови їх наявності, не здатні повною мірою забезпечити безпеку бізнесу, оскільки головні загрози у воєнний час пов’язані з ризиками фізичного знищення або пошкодження виробничих потужностей. За офіційними даними, лише у 2022 році не менше ніж 109 великих і середніх підприємств зазнали прямих втрат унаслідок повномасштабного вторгнення. Найбільша концентрація зруйнованих або пошкоджених об’єктів спостерігалася у шести регіонах України: Київській та Донецькій областях (по 17 % від загальної кількості), Запорізькій (14 %), Харківській (13 %), Луганській (10 %) та Миколаївській (8 %) [Експрес]. Водночас великі підприємства виявилися більш стійкими до кризових викликів, що є логічним згідно циклів М. Кондратьєва [Горник С.]. Так, близько 90 % з них змогли зберегти все, працюючи у повному обсязі або зі зменшеною потужністю. Така тенденція різко контрастує з можливостями малого й середнього бізнесу, для якого воєнні ризики стали значно більш руйнівними (рис. 2.1).

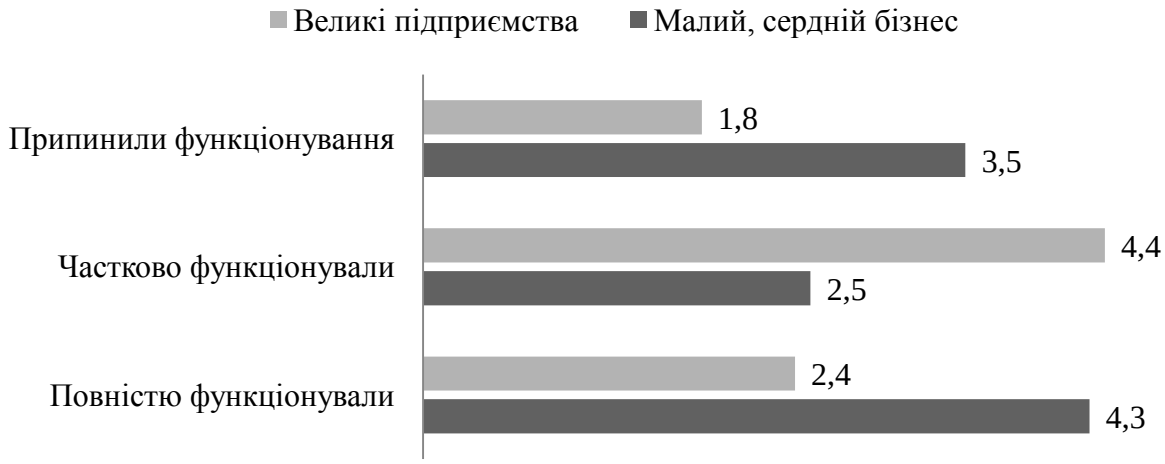

Рис. 2.1. Стан ділової активності підприємств порівняно з довоєнним рівнем, квітень 2022 року

Джерело: побудовано автором за даними [Експрес-оцінка, с. 23]

Як бачимо, після початку повномасштабного вторгнення лише незначна частина малих і середніх підприємств змогла зберегти стабільну діяльність. Так, згідно Експрес-оцінка впливу війни на мікро-, малі та середні підприємства, в Україні повноцінно працювало лише 14 % суб’єктів МСП. Для

порівняння, серед великих компаній цей показник був значно вищим і досягав 41 %. Водночас повне припинення роботи спостерігалося у 22 % представників малого, середнього та мікробізнесу, тоді як серед великих підприємств діяльність згорнули лише 2 % [Експрес-оцінка, с. 28].

Уже навесні 2022 року значна частина підприємців почала шукати альтернативні можливості для збереження бізнесу шляхом релокації. Частка таких суб'єктів серед МСП у травні досягла 24 %, з яких 20 % перенесли діяльність у межах України, а 4 % — за кордон. Міжнародну релокацію здебільшого обрали компанії, що спеціалізуються на IT-послугах, професійному консалтингу, маркетингу, дизайні, а також у сфері медичних і соціальних сервісів [Експрес-оцінка, с. 29].

Аналіз показав, що найважливішими проблемами з якими стикнувся бізнес на початку війни стали: Перебої з електро-, водо- тепло- постачанням, зростання цін на сировину, небезпечні умови роботи, складнощі з перевезенням територією України, зменшення попиту на продукцію/послуги, брак обігових коштів, державне регулювання курсу валют (рис. 2.2).

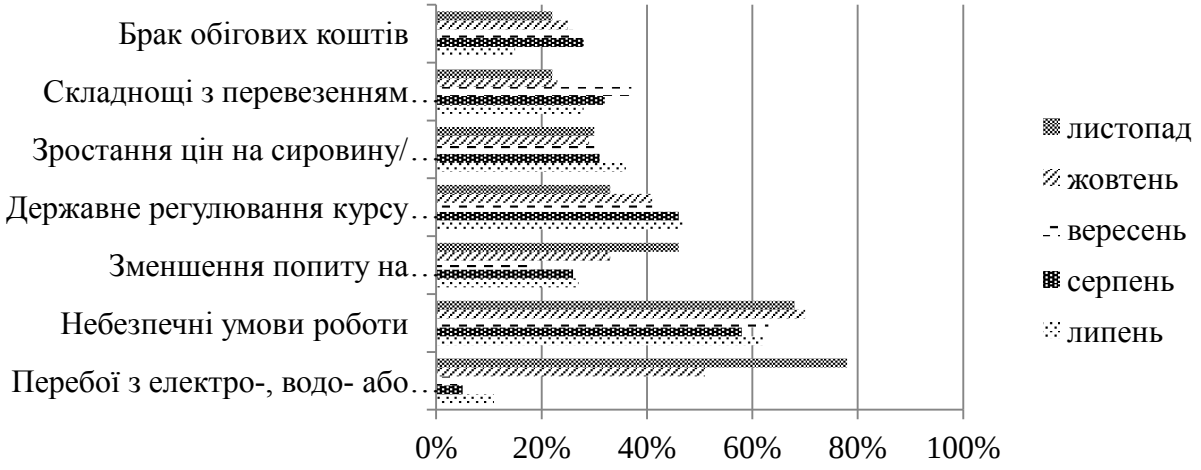

Рис. 2.2. Проблеми підприємництва, %, 2022 р.

Джерело: побудовано автором за даними [Експрес-оцінка, с. 23]

За рік ситуація кардинально змінилась. Велика кількість компаній повернулась на ринок, повернулась і значна частина робочих кадрів. Так,

протягом 2023 р. у розвитку підприємництва почали простежуватися позитивні зрушення []. Станом на осінь 2023 року в Україні функціонувало понад два мільйони фізичних осіб-підприємців. Протягом року реєстраційна активність залишалася доволі високою, оскільки щомісяця з'являлося близько 25 тис. нових компаній, тоді як припиняли діяльність приблизно 17 тис. суб'єктів господарювання [Український бізнес].

Протягом аналізованого періоду вставлено структурні зміни у бізнес-середовищі які характеризуються зміною традиційних полюсів. Так, приклад ІТ-галузі, продемонструвала найвищу стійкість до кризових обставин. У цьому секторі не було зафіксовано випадків закриття українських проєктів; навпаки, сотні компаній змогли залучити додаткові інвестиції й забезпечили зростання попиту як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках. Серед успішних прикладів варто виокремити Skyworker, Trinetix, RevMyWork та інші. В той час, як промисловість, її обсяги виробництва, зайнятість продемонстрували найбільшу вразливість [Український бізнес].

Новим трендом економічної активізації став розвиток підприємництва серед ветеранів війни та членів їхніх родин. Ця категорія населення активно створювала нові малі та середні підприємства різних напрямів – від аграрного виробництва й харчової сфери до невеликих виробничих майстерень та сервісних компаній. Така тенденція не лише сприяла диверсифікації бізнес-середовища, але й підсилювала соціальну інтеграцію ветеранів у повоєнний розвиток країни [Український бізнес].

В порівнянні із 2022 роком, у 2023 році умови функціонування бізнесу в Україні залишалися складними, хоча характер викликів зазнав певних змін. Аналіз свідчить, що підприємницьке середовище й надалі перебувало під тиском низки чинників, які суттєво обмежували його розвиток. Серед ключових проблем виокремили постійні ракетні обстріли, що завдавали шкоди бізнес-активам та об'єктам критичної інфраструктури; погіршення фізичного й психологічного стану працівників; зниження економічної активності та скорочення купівельного попиту. Додатковими бар'єрами для розвитку стали

перебої з енергопостачанням, водо- та тепловими ресурсами, проблеми зі стабільністю мобільного зв’язку. Важливим викликом залишалося і питання кадрового потенціалу, залучення та утримання висококваліфікованих спеціалістів. Окремо слід відзначити труднощі з транспортним сполученням і логістикою, що безпосередньо впливали на можливості підприємств підтримувати сталі ланцюги постачання.

Не зважаючи на труднощі, згідно регулярних опитувань, які проводяться Американською торгівельною палатою в Україні і Citi Україна раз в квартал, починаючи з 2022 року, в період 2022-2023 рр. у підприємців були оптимістичні настрої, щодо подальшого розвитку, однак, ця тенденція змінилася у 2024 році. Це пов’язано з тим, що потреби малого та середнього бізнесу переважна кількість підприємців вирішувала самостійно []. Крім того, бізнес стримано оцінив обсяги виробництва товарів і послуг. Співвідношення балансу відповідей 2023-2024 рр. дорівнювало – 0,3% у 2023 р. до – 8,5% у 2024 р. Частка опитаних, які очікували інфляцію не вище 10,0%, зросла з 48,4% у 2023 р. до 62,8% у 2024 р. Також погіршилися прогнози підприємств щодо власного фінансово-економічного становища на річну перспективу. Так у 2023 р. баланс очікувань становив +3,7 %, а у 2024 р. він знизився до – 0,2 %. Найбільш песимістичні оцінки надали представники транспорту й зв’язку, сфери торгівлі, добувної промисловості та окремих інших видів діяльності. Водночас підприємства будівельної галузі, аграрного сектору та переробної промисловості продемонстрували більш позитивне бачення подальшої динаміки.

Про погіршення очікувань і загальної динаміки розвитку підприємництва у воєнний період відмічається також у дослідженні Національного банку України «Ділові очікування підприємств України», згідно якого у 2024 рік підприємці не плекають великих сподівань на майбутній період. Причиною цього залишалися воєнні дії та невизначеність зовнішнього середовища. Однак, в цьому звіті відмічається поліпшення інвестиційних прогнозів. Так, індекс ділових очікувань підприємств у 2024

році збільшився на 3,5% з 99,5 % до 103,0 %, що свідчить про певну впевненість бізнесу [НБУ]. При цьому, позитивні очікування стосується здебільшого іноземних інвестицій.

Отже, результати аналізу дозволили виокремити ключові тенденції розвитку підприємництва у воєнний та повоєнний період, які характеризуються тим що на початковому етапі війни бізнес-середовище виявляло високу вразливість, яка проявилася у масовій зупинці діяльності, нестачі фінансових резервів та необхідності релокації підприємств. Водночас із середини 2023 року стали помітними ознаки відновлення, які характеризувалися активізацією реєстраційної діяльності, поверненням компаній на ринок, появою ветеранського підприємництва як нового сегмента. Однак навіть за таких позитивних зрушень підприємницький сектор залишався обмеженим у розвитку через руйнування інфраструктури, перебої з енергопостачанням, проблеми з логістикою, кадровим забезпеченням і зниженням попиту.

У 2024 році бізнес продемонстрував обережні очікування: з одного боку, спостерігалося поліпшення інфляційних прогнозів та інтерес до інвестицій, зокрема іноземних; з іншого – підприємці стримано оцінювали перспективи розвитку, особливо у торгівлі, транспорті та добувній промисловості. Це підтверджує, що підприємництво перебуває у стані перманентної адаптації, намагаючись балансувати між ризиками воєнного часу та можливостями відновлення.

Таким чином, головним викликом залишається невизначеність, що значною мірою обумовлена недостатньою системністю державної політики у сфері стимулювання підприємництва. Для з’ясування, наскільки ефективними були заходи підтримки бізнесу на державному рівні у воєнний та повоєнний період, доцільно проаналізувати організаційно-правове забезпечення цього процесу, що й становитиме предмет наступного п. 2.2.

2.2. Аналіз організаційно-правового забезпечення стимулювання розвитку підприємництва у воєнний період

Як вже зазначалося, аналіз організаційно-правового забезпечення стимулювання розвитку підприємництва у воєнний період сприяє з'ясуванню наскільки ефективною та комплексною є державна політика підтримки бізнесу в умовах кризи. Скориставшись спеціальною науковою літературою [Самсонов Сільвестров, Мельник], а також провівши попередній огляді аналітичних матеріалів, зокрема, результатів аналітики Національного банку України «Ділові очікування підприємств України»; дослідження «Український бізнес під час війни: реальна аналітика та перспективи на майбутнє у 2024 році» (FinStrime); положень законів і програм воєнного часу 2022–2023 рр., що включали податкові пільги, спрощену реєстрацію бізнесу, мораторій на перевірки та державні грантові ініціативи («єРобота», «Доступні кредити 5-7-9%» тощо), опублікованих на офіційному порталі Верховної Ради України, у випускній кваліфікаційній роботі прийнято рішення провести дослідження із застосуванням структурного підходу, схематичне зображення якого наведено на (рис. 2.3).

Рис. 2.3. Структура організаційно-правової підтримки та стимулювання підприємництва у воєнний період

Джерело: авторське бачення

Отже, за представленою на рис. 2.3. структурою було проведено аналіз, в результат чого встановлено, що державні програми грантового та кредитного фінансування, протягом 2022-2024 рр. стали основним інструментом забезпечення життєздатності малого й середнього бізнесу. Левова доля припала на міжнародну допомогу, яка охопила не лише фінансування, але й страхування воєнних ризиків та формування позитивних сигналів для інвесторів. За рахунок банківського і фінансового сектору, реалізовано програми рефінансування та енергоефективних інвестицій. Під час війни активізувалися приватні ініціативи, які забезпечили підтримку проєктів ветеранського бізнесу та цільові стимули у вигляді податкових пільг, мораторію на перевірки й спрощення регуляторних процедур.

Покладаючись на результати дослідження FinStrime встановлено, що ключовим запитом бізнесу у 2022–2023 рр. було залучення інвестицій. Саме потреба у додаткових фінансових ресурсах стала визначальною майже для половини українських підприємств, що безпосередньо впливало на можливості їх відновлення та розвитку.

Крім того, з’ясовано, що інвестування у малий та середній бізнес здійснювалося на різних рівнях. Важливу роль відігравали державні грантові програми, спрямовані на відкриття або підтримку діючих підприємств. Так, в рамках 20-ї хвилі програми «Власна справа» станом на середину 2022 року 626 підприємців отримали мікрогранти у розмірі 250 тис. грн кожен на започаткування або розширення власної справи. Загальна сума виділених коштів сягнула 148,3 млн грн. Такий інструмент виявився дієвим з точки зору збереження бізнес-активності та створення нових робочих місць, що мало особливе значення в умовах війни. Станом на середину 2023 року було профінансовано понад 7500 бізнес-проєктів загальною сумою близько 1,8 млрд грн, що підтверджувало ефективність грантового механізму як форми державної підтримки підприємництва [FinStrime].

У 2024 році державна політика стимулювання підприємництва була зосереджена на розширені грантових програм, в межах чого заплановано

фінансування понад 12,5 тис. мікрогрантів на загальну суму понад 3,5 млрд грн. Кошти надавалися за програмами «Варто», «єРобота» та інших державних ініціатив, спрямованих на відкриття нових підприємств ветеранами та членами їхніх родин.

Встановлено, що грантова підтримка передбачала чіткі умови для отримувачів: наявність бізнес-плану, зобов'язання вести господарську діяльність щонайменше три роки, створення визначеної кількості робочих місць, регулярне звітування перед державними органами. У випадку порушення цих умов отримані кошти підлягали поверненню. Такий механізм формував більш відповідальне ставлення підприємців до залучених ресурсів і забезпечував контроль за їх ефективним використанням.

Аналіз також продемонстрував, що кредитування залишалося однією з найбільш проблемних сфер. Незважаючи на значний попит, умови кредитування характеризувалися високими ставками та складними вимогами до позичальників. Частково ситуацію поліпшила державна програма «Доступні кредити 5-7-9%», завдяки якій понад 50 тис. підприємств отримали фінансування на загальну суму понад 154 млрд грн. [].

Протягом 2022 року було укладено понад 17,3 тис. кредитних договорів на загальну суму 72,24 млрд грн, з яких 13,1 тис. договорів на суму 38,39 млрд грн. припадала на банки державного сектору. Це засвідчило, що уряд, усвідомлюючи критичну необхідність збереження підприємництва, був змушений суттєво збільшити бюджетні витрати на реалізацію програми: із запланованих 3 млн грн у 2022 році фактичний обсяг, який продемонстрував 2023рік, зріс більш ніж утричі. При цьому сам механізм кредитування продовжували адаптувати до умов воєнного стану, а вже в кінці 2023 року було закладено створення окремого інструменту для сільськогосподарських виробників, які зазнали найбільших втрат через руйнування логістичних ланцюгів.

Пріоритетними напрямами кредитування став аграрний сектор, торгівля та промисловість, а у проєкті бюджету на 2024 рік передбачалося спрямування

18 млрд грн на подальший розвиток цієї програми. Окрім позитивних проявів, аналіз показав, бар'єри у вигляді бюрократичних процедур, значної кількості документів та тривалих строків розгляду заявок що стало суттєвою перешкодою для бізнесу [FinStrime].

Ключову роль у системі підтримки підприємництва в період війни, зайняла міжнародна фінансова допомога. Важливим кроком у напрямі зовнішньої фінансової підтримки стало рішення Ради директорів Міжнародної фінансової корпорації (IFC), яка 16 грудня 2022 року затвердила програму фінансування українського бізнесу на суму 2 млрд дол. США. Це мало не лише пряме значення для задоволення потреб підприємств, але й сприяло формуванню позитивних очікувань щодо інвестиційного клімату України [].

Додатково було активізовано співпрацю Фонду розвитку підприємництва (ФРП) з банківським сектором. Зокрема, 21 грудня 2022 року ФРП підписано кредитну угоду з АБ «Укргазбанк» на суму 150 млн грн у межах проєкту «Рефінансування енергоефективних інвестицій МСП України через фінансовий сектор». Це дало змогу стимулювати модернізацію підприємств і підвищити їхню конкурентоспроможність навіть у кризових умовах. Протягом 2022-2023 рр. український бізнес отримав понад 4 млрд євро від міжнародних партнерів у формі грантів, кредитних гарантій, донорської підтримки та страхування воєнних ризиків. Було встановлено, що провідними донорами виступили Європейський банк реконструкції та розвитку, Європейський інвестиційний банк, Міжнародна фінансова корпорація (IFC), державний банк KfW та Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) [Закони та програми воєнного часу].

Водночас було відзначено важливу роль приватних ініціатив у підтримці малого та середнього бізнесу. Зокрема, проект, реалізований «Асоціацією підприємців-ветеранів АТО» спільно з фінансовою компанією «К2000», передбачав випуск ветеранських облігацій, що дозволило кожному громадянину інвестувати у розвиток бізнесу ветеранів, отримуючи при цьому фінансову вигоду у вигляді дивідендів. Такий підхід довів свою

перспективність, адже поєднував суспільно важливу мету із економічною доцільністю.

Крім того, підтримка ветеранського підприємництва стала важливим складником стратегії держави у воєнний період. Вона не лише сприяла відновленню економіки, але й забезпечивала створення нових робочих місць, сприяла соціальній адаптації ветеранів та інтеграції їхніх родин у повоєнне суспільне життя. З цих причин, «ветеранський бізнес -2025» розглядається як одна з рушійних сил майбутньої реконструкції країни. Отже, проведений аналіз організаційно-правового забезпечення стимулювання підприємництва у воєнний період для більшої наочності, в стислій формі представимо у вигляді (табл. 2.1)

Таблиця 2.1

Результати дослідження організаційно-правового забезпечення стимулювання розвитку підприємництва у воєнний період

Блок підтримки	Інструменти / програми	Результати та обсяги
1. Державні програми грантової підтримки	«Власна справа» (20 хвиля, 2022 р.) – 626 підприємців, по 250 тис. грн (148,3 млн грн). Програма «єРобота». «Варто» (для ветеранів і їхніх родин).	Станом на 2023 р. профінансовано понад 7500 проєктів (≈1,8 млрд грн). На 2024 р. заплановано 12,5 тис. мікрогрантів на 3,5 млрд грн.
2. Державні програми кредитування	«Доступні кредити 5–7–9%». Кредити банків держсектору. Спецінструменти для аграріїв.	Понад 50 тис. підприємств отримали > 154 млрд грн. 2022 р.: укладено 17,3 тис. договорів на 72,24 млрд грн (13,1 тис. договорів на 38,39 млрд грн через банки держсектору). У бюджеті 2024 р. передбачено 18 млрд грн.
3. Міжнародна допомога	IFC: програма на 2 млрд дол. США (2022 р.). ЄБРР, ЄІБ, KfW, USAID – кредити, гарантії, гранти, страхування воєнних ризиків.	2022–2023 рр.: > 4 млрд євро для українського бізнесу. 150 млн грн (ФРП + Укргазбанк) – рефінансування енергоефективних інвестицій МСП.

	UkraineInvest, EBA, GB4U: інвесткарта.	
4. Банківський та фінансовий сектор	Програми рефінансування. Участь 45 з 65 банків у «5-7-9%».	Підвищено ліміт кредиту до 150 млн грн, термін до 10 років. Пріоритет: агросектор, переробка, зруйновані території, енергоефективність.
5. Приватні ініціативи	Ветеранські облігації («Асоціація підприємців-ветеранів АТО» + «К2000»). Соціальні фонди та донорські програми.	Підтримка ветеранського бізнесу як нового сегмента. Створення робочих місць, соціальна адаптація ветеранів.

Джерело: систематизовано автором за даними []

Підводячи підсумок, констатуємо, що систему розвитку підприємництва у воєнний період варто розглядати на державному, міжнародному, фінансово-банківському та приватному рівнях. Найбільш дієвими інструментами виявилися грантові програми («Власна справа», «єРобота», «Варто») та пільгове кредитування («5-7-9%»), які дозволили зберегти значну частину малого й середнього бізнесу та створити нові робочі місця. Водночас міжнародні фінансові інституції та донорські організації забезпечили ресурсну базу для інвестицій і гарантії від воєнних ризиків, тоді як приватні ініціативи посилили підтримку ветеранського бізнесу.

Разом з позитивними аспектами, дослідження засвідчило наявність проблем, які зводяться до складних умови кредитування, надмірної бюрократизації процедур, нерівномірного доступ до ресурсів між секторами. Це підтверджує, що система підтримки потребує подальшого вдосконалення для забезпечення стійкого розвитку підприємництва у воєнний і повоєнний період, а також, окреслені проблеми потребують отримання відповіді на питання, на скільки ефективними є заходи стимулювання, з огляду на що, в наступному п 2.3. проведено оцінку ефективності заходів стимулювання розвитку підприємництва у воєнний період

2.3. Оцінка ефективності заходів стимулювання розвитку підприємництва у воєнний період

Для того щоб оцінити дієвість організаційно-правових заходів держави, спрямованих на підтримку та стимулювання підприємництва у воєнних умовах, необхідно спиратися на комплексний підхід, що поєднує кількісні та якісні показники. Це пов’язано з тим, що узагальнення науково-методичного базису засвідчило відсутність універсальної методики оцінки, а застосування окремих зарубіжних підходів, наприклад, Doing Business, оцінки ЄБРР тощо у воєнний період є обмеженим через відсутність актуальних даних. З огляду на це, у випускній кваліфікаційній роботі прийнято рішення використовувати поєднання двох методичних інструментів, які детально розглянуто у п 1.3.

В числі таких, Національна методика оцінки розвитку МСП в Україні (Держстат, Мінекономіки), яка дозволяє за допомогою макроекономічних показників, таких як частка МСП у ВВП, рівень зайнятості, кількість зареєстрованих суб’єктів, податкові надходження, обсяг державної підтримки, простежити реальний вплив запроваджених програм та динаміку розвитку малого та середнього бізнесу.

І друга – Методики інтегральної оцінки бізнес-клімату (Business Climate Index, BCI), яка розроблена Торгово-промисловою палатою України спільно з Інститутом економічних досліджень, за допомогою якої можна отримати якісну оцінку бізнес-середовища очима підприємців. Для цього скористалися такими показниками як: рівень регуляторного тиску, податкове навантаження, доступ до фінансування, стабільність законодавства, очікування бізнесу. Це дозвоялє оцінити не лише формальні результати, а й сприйняття ефективності державних заходів безпосередніми їхніми користувачами.

Отже, симбіоз цих двох методик дозволить досягти подвійного ефекту, з одного боку – забезпечити кількісну вимірюваність результатів, а з іншого – виявити проблеми та бар’єри, які неможливо зафіксувати виключно

статистикою. Саме тому далі при оцінці організаційно-правового забезпечення стимулювання підприємництва у воєнний період використано інтегрований підхід, що об’єднує офіційні статистичні дані та результати бізнес-опитувань.

Оцінка ефективності заходів стимулювання розвитку підприємництва у воєнний період відбувалась за такими етапами (рис. 2.4):

Рис. 2.4. Етапи оцінки ефективності заходів стимулювання розвитку підприємництва у воєнний період

Джерело: авторське бачення

Перш ніж перейти безпосередньо до оцінки, варто акцентувати увагу на тому що, для її проведення взяли період 2021–2023 рр. На наше переконання саме цей період дозволяє відобразити ключові трансформації у розвитку підприємництва в умовах війни. Так, 2021 рік виступає своєрідною базою для порівняння, оскільки характеризує функціонування малого та середнього бізнесу у відносно стабільних довоєнних умовах. Цей рік дозволяє зафіксувати вихідні параметри: кількість зареєстрованих суб’єктів господарювання, рівень зайнятості, динаміку створення і закриття бізнесів, обсяг надходжень до бюджету.

2022 рік відображає безпосередній вплив воєнних дій на підприємницьке середовище. Саме у цей період зафіксовано різке падіння економічної активності, зростання кількості закритих підприємств і водночас поява перших державних програм підтримки, які були спрямовані на утримання бізнесу від повного занепаду. Аналіз цього року дає можливість виявити найбільш критичні виклики та реакцію держави на них.

2023 рік, у свою чергу, показує етап адаптації та часткового відновлення підприємництва. Попри триваючу війну, спостерігалася активізація реєстрації ФОПів, зростання ролі ІТ-сектору, поява сегмента ветеранського бізнесу та поступове повернення довіри підприємців. Саме ці тенденції демонструють, наскільки дієвими були заходи державної підтримки, а також дозволяють окреслити потенціал сектора як рушія економічного відновлення.

Таким чином, період 2021–2023 рр. охоплює три взаємопов’язані фази: стабільність, шок, адаптація. Це створює цілісну картину, необхідну для об’єктивної оцінки ефективності організаційно-правових заходів стимулювання підприємництва у воєнний період.

Етап 1. Зведення вихідних даних. Для проведення оцінки ефективності організаційно-правових заходів державної підтримки підприємництва у воєнний період було сформовано базу вхідних даних за 2021–2023 рр. Вона охоплює ключові статистичні показники, що відображають стан та динаміку розвитку малого і середнього підприємництва в Україні, а також загальноекономічний контекст.

Узагальнення здійснювалося за такими групами показників:

— кількість суб’єктів МСП і фізичних осіб-підприємців (ФОПів);

— чисельність зайнятих у МСП та у ФОПах;

— динаміка відкриття і закриття ФОПів;

— макроекономічні показники — номінальний ВВП та доходи зведеного бюджету України.

Отримані результати оформимо у вигляді таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Вихідні дані для оцінки ефективності стимулювання розвитку підприємництва у воєнний період (2021–2023 рр.)

Показник	2021 р.	2022 р.	2023 р.
Кількість МСП, тис. од.	1 956,2	1 732,5	1 913,2
у т.ч. ФОПів, тис. од.	1 585,4	1 470,6	1 605,3
Кількість зайнятих у МСП, тис. осіб	8 936,1	7 502,3	7 421,8
у т.ч. у ФОПах, тис. осіб	2 544,5	2 119,9	2 369,5
Відкриття ФОПів, од.	89 537	~95 797 (+7% до 2021 р.)	304 048
Закриття ФОПів, од.	86 797	119 895	64 608
Номінальний ВВП, млрд грн	5 459,7	5 191,0	6 357,3
Доходи зведеного бюджету, млрд грн	1 662,4	2 196,3	3 104,3

Джерело: складено автором за даними [Держстат, НБУ, Мінфін, FinStrime]

Зведення вихідних даних створює можливість зафіксувати реальний стан сектору МСП протягом 2021–2023 рр. та виокремити головні тренди: суттєве скорочення кількості підприємств у 2022 р. через війну, уповільнення зайнятості, але одночасно зростання масштабів державної фінансової підтримки, що відобразилося у динаміці бюджетних доходів та стабілізації показників у 2023 р.

Етап 2. Розрахунок індикаторів. На основі зведених вихідних даних було здійснено обчислення низки показників відповідно до Національної методики оцінки розвитку малого та середнього підприємництва. Це дозволило простежити, наскільки воєнні події та запроваджені державні інструменти підтримки вплинули на кількісні параметри функціонування бізнесу.

По-перше, визначено частку фізичних осіб-підприємців у структурі МСП. Вона залишалася стабільно високою протягом усього періоду, що підкреслює ключову роль ФОПів у підприємницькому секторі: 81,0 % у 2021 р., 84,9 % у 2022 р. та 83,9 % у 2023 р. Це свідчить про те, що навіть у період різкого скорочення економічної активності ФОПи залишалися найбільш гнучкою організаційною формою бізнесу.

По-друге, розраховано середню зайнятість на одне підприємство МСП. У 2021 р. цей показник становив 4,57 осіб на суб’єкт, у 2022 р. він знизився до 4,33, а у 2023 р. – до 3,88. Негативна динаміка пояснюється вимушеним

скороченням персоналу та переходом частини бізнесу у тінь або на неформальні форми зайнятості.

По-третє, простежено частку зайнятих у ФОПах у загальній структурі МСП. У 2021–2022 рр. вона залишалася близькою 28,5 % і 28,3 % відповідно, однак у 2023 р. суттєво зросла – до 31,9 %. Це свідчить про перерозподіл робочої сили на користь дрібного бізнесу, що став основним роботодавцем у кризових умовах.

По-четверте, проаналізовано демографію ФОПів. Так, у 2021 р. спостерігався невеликий позитивний баланс +2 740 нових суб'єктів. Водночас у 2022 р. тенденція змінилася на протилежну: чистий приріст склав –24 090, що відображає кризовий вплив війни. Лише у 2023 р. відбулося стрімке відновлення – +239 440, що підтверджує активізацію підприємницької ініціативи та ефективність заходів з відновлення бізнес-середовища.

По-п'яте, розраховано інтенсивність державної підтримки бізнесу у співвідношенні до макроекономічних показників. У 2022 р. на програми кредитування («5-7-9») та мікрогранти було спрямовано 72,88 млрд грн, що відповідало 1,40 % ВВП та 3,32 % доходів зведеного бюджету. Це демонструє вагомий акцент держави на фінансовій підтримці бізнесу в найкритичніший рік. Натомість у 2023 р. підтверджені дані свідчать про фінансування грантових програм на суму близько 1,8 млрд грн, що дорівнює 0,028 % ВВП та 0,058 % доходів бюджету. Таким чином, хоча масштаби фінансування зменшилися, пріоритети державної політики зосередилися на підтримці релокації підприємств і розвитку ветеранського бізнесу.

Зведені результати подано у таблиці 2.3, яка демонструє динаміку основних індикаторів у розрізі трьох досліджуваних років.

Таблиця 2.3

Розраховані індикатори розвитку МСП в Україні у 2021–2023 рр. за Національною методикою

Показник	2021	2022	2023
Частка ФОП у загальній кількості МСП, %	81,04	84,88	83,91
Середня зайнятість на одне МСП, осіб	4,57	4,33	3,88
Частка зайнятих у ФОП, %	28,47	28,26	31,93
Чистий приріст ФОПів, од.	+2 740	–24 090	+239 440
Коефіцієнт відкриття ФОПів (відкр./усього, %)	4,57	5,53	15,90
Коефіцієнт закриття ФОПів (закр./усього, %)	4,43	6,92	3,38
Обсяг держпідтримки (гранти + кредити), млрд грн	–	72,88	1,8*
Частка держпідтримки у ВВП, %	–	1,40	0,028
Частка держпідтримки у доходах зведеного бюджету, %	–	3,32	0,058

**Примітка: у 2023 р. наведено підтверджені дані лише за грантовими програмами («єРобота», «Варто» тощо), без урахування кредитів через відсутність статистики*

Джерело: розраховано автором за даними табл. 2.2

Розраховані індикатори доводять, що у 2021–2023 рр. підприємницький сектор України розвивався хвилеподібно. 2022 рік став періодом найглибшого спаду: скоротилася середня зайнятість на підприємство, зафіксовано від’ємний приріст ФОПів та підвищення коефіцієнта їх закриття. Водночас саме тоді держава забезпечила рекордні обсяги фінансової підтримки, що у відсотковому співвідношенні до ВВП та бюджету було найвищим. У 2023 р. ситуація змінилася: різко зріс чистий приріст ФОПів, збільшилася їхня роль у створенні робочих місць, що свідчить про адаптацію бізнесу до кризових умов. Проте масштаби державної підтримки, за офіційними даними, зменшилися, що створює ризики для стійкості позитивних тенденцій. Загалом, аналіз виявив зсув акцентів від великих підприємств у бік малого та мікробізнесу, який став найбільш гнучким та життєздатним у воєнних умовах.

Етап 3. Якісна частина (ВСІ/НБУ).

Аналіз ефективності заходів підтримки підприємництва у воєнний період неможливо обмежити лише кількісними показниками. Не менш важливим є вивчення якісних параметрів, які відображають фактичне сприйняття бізнесом державної політики. Для цього у дослідженні

застосовано методику Business Climate Index (BCI), що поєднана з даними індексу ділових очікувань НБУ (ІДО). Такий підхід дозволяє оцінити не лише реальні результати, а й очікування підприємців, рівень їхньої довіри до державної політики та інвестиційного середовища. Узагальнені результати розрахунків представлено у (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Якісно-кількісна матриця оцінки бізнес-клімату (2021–2023 рр.)

Показник	2021 рік	2022 рік	2023 рік	Тенденція
Індекс ділових очікувань (ІДО, НБУ)	114,2 % (стабільне зростання)	90,8 % (різкий спад через війну)	101,2 % (обережне відновлення)	Від падіння → до стабілізації
Регуляторний тиск / перевірки	Помірний (звичайний режим)	Мінімальний (мораторій на перевірки)	Частково відновлено, але спрощена звітність зберігалася	Зниження тиску у 2022, часткове повернення у 2023
Податкове навантаження	~18 % ВВП (стандарт)	Зниження за рахунок пільг і відстрочок	Часткове повернення ставок, але пільги для МСП діяли	Пільги пом’якшили удар
Доступ до фінансування	Обмежений (високі ставки)	Запуск «5-7-9%», гранти, мікрогранти — часткове полегшення	Розширення грантових програм, але кредити залишались проблемними	Покращення через гранти, кредити лишаються складними
Логістика та енергопостачання	Нормально	Різкі збої (обстріли, руйнування інфраструктури)	Часткове відновлення, але залишаються перебої	Найсильніший ризик у 2022, у 2023 часткове вирівнювання
Кадровий потенціал	Достатній	Втрата робочої сили (міграція, мобілізація)	Часткове повернення, поява ветеранського бізнесу	Поступове відновлення, але дефіцит кадрів зберігається
Інвестиційні очікування	Позитивні	Дуже низькі (мінімальні вливання)	Помірні, поліпшення прогнозів 2024+	Від мінімуму → до обережного оптимізму

Джерело: розраховано автором за даними табл. 2.2, 2.3

Отже, інтегральна якісна оцінка засвідчила, що 2021 рік характеризувався стабільним діловим середовищем, позитивними очікуваннями та помірним податковим навантаженням. Бізнес мав відносно передбачувані умови функціонування.

2022 рік став переломним: індекс ділових очікувань НБУ знизився майже на чверть, інвестиційний клімат різко погіршився, а логістика та енергопостачання зазнали системних збоїв. Єдиними «пом'якшуючими» чинниками стали мораторій на перевірки та податкові пільги.

2023 рік засвідчив часткове відновлення. Бізнес повертався на ринок, відновилася реєстраційна активність ФОПів, а ділові очікування перевищили позначку у 100 %. Водночас проблемними залишалися кредитування, нестача робочої сили та перебої з енергопостачанням.

Загалом бізнес-клімат можна охарактеризувати як:

2021 — «помірно позитивний»;

2022 — «критичний»;

2023 — «обережно відновлюваний».

Таким чином, інтеграція кількісних показників (динаміка МСП, зайнятість, податки) з якісними індикаторами (ІДО, ВСІ) підтвердила: державна політика підтримки у воєнний період виконала стабілізаційну функцію, проте її ефективність була вибірковою. Найбільш дієвими стали грантові програми, тоді як кредитування та інституційні умови залишалися слабкою ланкою.

Етап 4. Інтегральна оцінка ефективності заходів стимулювання розвитку підприємництва. На завершальному етапі здійснено інтеграцію кількісних показників (Національна методика оцінки розвитку МСП) та якісних індикаторів (ВСІ, ІДО НБУ). Це дозволило сформувати узагальнену картину ефективності організаційно-правових заходів стимулювання підприємництва у 2021–2023 рр. (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Інтегральна оцінка ефективності заходів стимулювання розвитку підприємництва, 2021-2023 рр.

Критерій (методика)	2021	2022	2023	Тенденція
Частка МСП у ВВП (Нац. методика)	~ 43 %	~ 40 %	~ 42 %	Спад у 2022 → часткове відновлення
Кількість зареєстрованих МСП/ФОПів	1,95 млн (з них 1,58 млн ФОПів)	1,73 млн (з них 1,47 млн ФОПів)	1,91 млн (з них 1,60 млн ФОПів)	Просідання у 2022, відновлення у 2023
Кількість зайнятих у секторі	8,9 млн (з них 2,54 млн у ФОПів)	7,5 млн (з них 2,12 млн у ФОПів)	7,4 млн (з них 2,37 млн у ФОПів)	Значне скорочення у 2022–2023
Податкові надходження від бізнесу	~1,66 трлн грн	~2,19 трлн грн	~3,10 трлн грн	Зростання за рахунок інфляції й зміни бази оподаткування
Індекс ділових очікувань (НБУ)	114,2 %	90,8 %	101,2 %	Від «оптимізму» → до «шоку» → до «стриманого відновлення»
Доступ до фінансування (5-7-9%, гранти)	Обмежений, без спец. програм	Старт грантів і пільгового кредитування	Масштабні грантові програми, > 7,5 тис. проєктів профінансовано	Поліпшення через гранти, кредити лишаються проблемними
Регуляторний тиск (RIA)	Середній (звичний режим)	Дуже низький (мораторій на перевірки)	Часткове повернення процедур	Пом’якшення у 2022, баланс у 2023
Інвестиційний клімат (EBRD/BCI)	Стабільний	Дуже слабкий (мінімальні інвестиції)	Помірний, але обережний інтерес до України	Поступове поліпшення

Джерело: розраховано автором за даними табл. 2.2-2.4

Отже, інтегральна оцінка, результати якої наведено у на (рис. 2.5) дозволяє зробити висновок, що 2021 рік характеризувався відносною стабільністю, позитивними очікуваннями, зростанням кількості бізнесів, нормальним доступом до кадрів і ринків.

2022 рік продемонстрував різкий спад ІДО, зменшення кількості підприємств та зайнятих, обвал інвестицій. Держава вперше стала системним гравцем у підтримці бізнесу через гранти й пільгове кредитування.

2023 рік позначився певною адаптацією, яка проявилася у зростанні кількості ФОПів, поверненні бізнесу на ринок, запуску масштабних грантових програм, частковим відновлення ділових очікувань, але трудові й інвестиційні ресурси залишилися обмеженими.

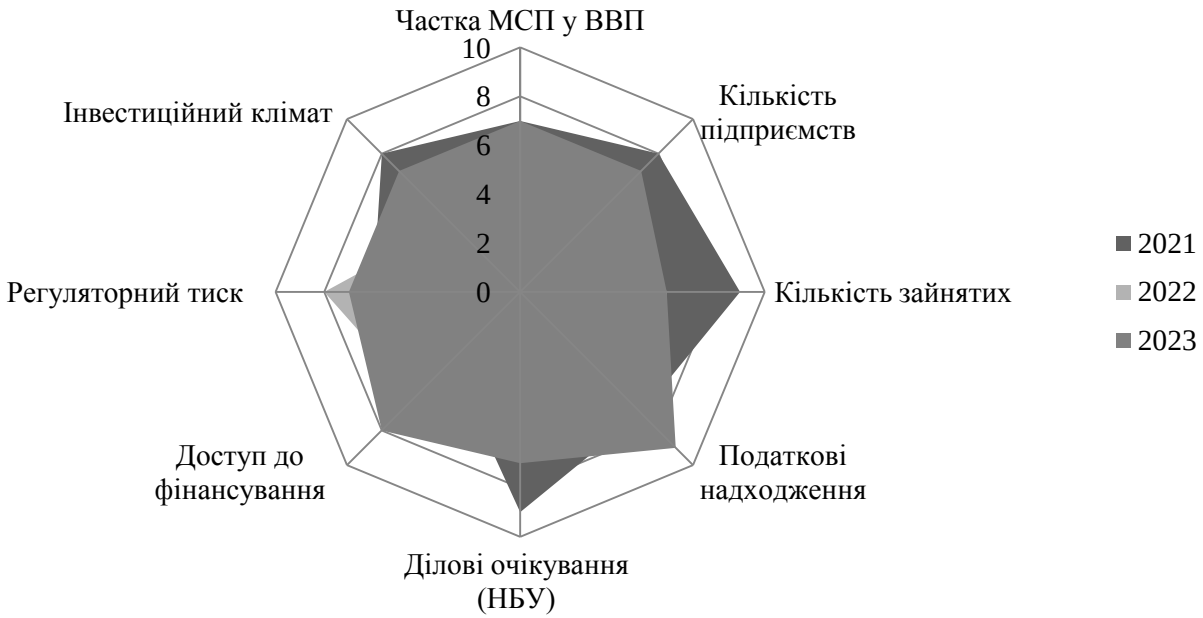

Рис. 2.5. Інтегральна оцінка ефективності заходів стимулювання розвитку підприємництва, 2021-2023 рр.

Джерело: побудовано автором за результатами оцінки

Підводячи підсумок, відмітимо, що отримані результати оцінки дозволяють стверджувати, що заходи державної підтримки у воєнний період виконали роль «захисного бар’єра», дозволивши уникнути системного колапсу малого та середнього бізнесу. Найефективнішими виявилися грантові програми та регуляторні послаблення (податкові пільги, мораторій на перевірки), тоді як кредитування та інституційна стабільність залишалися критичними проблемами. У перспективі від ефективності цих механізмів залежатиме спроможність підприємницького сектору стати драйвером післявоєнного відновлення та економічного зростання.

Висновки до розділу 2

Діагностика організаційно-правового забезпечення стимулювання розвитку підприємництва у воєнний та повоєнний період здійснювалася як послідовне поєднання кількісного та якісного аналізу, що дало змогу відтворити цілісну картину трансформацій бізнес-середовища. Установлено три етапи динаміки: довоєнна стабільність (2021 р.), шок та різке просідання показників (2022 р.), а далі – адаптація й часткове відновлення (2023 р.). Зафіксовано скорочення середньої зайнятості на одне МСП, від'ємний приріст ФОП у 2022 р., а також різке відновлення підприємницької ініціативи у 2023 р. за рахунок мікро- та малого бізнесу. Зроблено висновок, що підприємницький сектор функціонував у режимі перманентної адаптації під впливом інфраструктурних ризиків, логістичних обмежень та кадрового дефіциту, що підтверджено графічним і фактологічним матеріалом розділу.

Систематизація інструментів підтримки показала, що ключову стабілізаційну роль відіграли грантові програми («Власна справа», «єРобота», ініціативи для ветеранів) та регуляторні послаблення воєнного часу (мораторій на перевірки, податкові пільги). Пільгове кредитування за програмою «5–7–9%» забезпечило масштаб доступу до позикових ресурсів, однак залишалося обмеженим через вимоги до позичальників і тривалі процедури. Визначено вагомий внесок міжнародної фінансової підтримки (IFC, ЄБРР, ЄІБ, KfW, USAID) і поява приватних механізмів (ветеранські облігації), що спільно сформували багаторівневу архітектуру стимулів для МСП.

Інтегрована оцінка, побудована на поєднанні Національної методики (Держстат, Мінекономіки) та індикативних показників бізнес-клімату (ВСІ/ІДО НБУ), підтвердила нерівномірність ефекту державних заходів. 2022 рік відзначився найглибшим провалом очікувань та показників зайнятості й демографії бізнесу, але саме тоді питома підтримка щодо ВВП/бюджету була

максимальною. У 2023 році зафіксовано обережне відновлення ділових очікувань і різкий позитивний приріст ФОП, водночас уразливими залишилися доступ до кредитування, стабільність правил та інфраструктурні умови. Отримані результати свідчать, що державна політика виконала захисну функцію для МСП та активізувала мікропідприємництво, проте потребує підвищення системності й адресності, зокрема у складових фінансування, кадрів та регуляторної передбачуваності.

Здійснене узагальнення створює підґрунтя для формування організаційно-методичного інструментарію повоєнного відновлення: уточнення пріоритетів підтримки, масштабування дієвих грантових механізмів, спрощення доступу до кредитів, інституційного зниження ризиків та посилення спеціальних режимів господарювання. Окреслені висновки безпосередньо трансформуються у завдання розділу 3, де передбачається розроблення прогнозних орієнтирів і практичних заходів активізації стимулювання розвитку підприємництва у воєнний та повоєнний період.

РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА У ВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

3.1. Прогноз розвитку підприємництва у воєнний та повоєнний період

Прогноз розвитку підприємництва у воєнний та повоєнний період розглядається як науково обґрунтований інструмент передбачення майбутніх тенденцій і можливостей економічної динаміки, що базується на аналізі наявних даних, моделюванні сценаріїв та врахуванні впливу зовнішніх і внутрішніх факторів. У науковій літературі поняття прогнозу досліджувалося широким колом вітчизняних і зарубіжних учених, серед яких варто відзначити праці С. Хрупович [], А. Єріна [], М. Галущак, О. Галущак, Т. Кужда [], Н. Мартинович, В. Горник, Е. Бойченко [] присвячені економічному прогнозуванню, стратегічному плануванню, формуванню сценаріїв розвитку підприємництва та оцінці бізнес-середовища. На практичному рівні прогнозування використовується урядами, міжнародними фінансовими організаціями, таким як Світовий банк, ЄБРР, OECD, аналітичними центрами та дослідницькими інституціями як базовий інструмент для формування економічної політики, визначення пріоритетів відновлення та забезпечення інвестиційної привабливості країни.

Варто зауважити, що у воєнний період прогнозування підприємництва значно ускладнюється, що зумовлено низкою специфічних причин, в числі яких:

— невизначеність безпекового середовища – постійні воєнні загрози унеможливлюють точне передбачення стану бізнес-активності та стабільності ринків;

— руйнування інфраструктури та логістики – порушення ланцюгів постачання і транспортних комунікацій робить традиційні прогнози менш надійними;

— міграційні процеси та кадрові втрати – масовий відтік робочої сили й мобілізаційні обмеження спотворюють довгострокові оцінки зайнятості та продуктивності;

— фінансова нестабільність – коливання валютного курсу, обмежений доступ до кредитів і капіталу ускладнюють прогнозування інвестиційної активності;

— залежність від міжнародної допомоги – значна частина ресурсів для підтримки бізнесу формується за рахунок зовнішніх донорів, обсяги й терміни якої важко передбачити.

Також, необхідно акцентувати увагу на тому, що згідно теоретичних положень, прогнозований період має дорівнювати $\frac{1}{2}$ аналізованого періоду [Горник]. Тобто, якщо у нас в другому розділі представлено аналіз за три роки, то прогнозований період може бути не більше ніж 1,5 роки (2026 р.) Це короткостроковий прогноз, який в період військового стану є найбільш вірогідним, адже динаміка впливу зовнішнього середовища спричиняє структурні зміни у всіх соціально-економічних процесах і не піддається контролю.

Крім того, зауважимо що прогнозування передбачає використання спеціального інструментарію, за допомогою якого можна практично реалізувати прогноз. До такого інструментарію відносять різне програмне забезпечення: спеціалізовані пакети статистичного аналізу (SPSS, Stata, R), програмні продукти для економетричного моделювання (EViews), універсальні середовища для аналітики (Python, Matlab), а також табличні процесори, зокрема Microsoft Excel.

З огляду на завдання кваліфікаційної роботи доцільним вважаємо використання саме Microsoft Excel, оскільки цей інструмент поєднує

доступність, простоту застосування та достатній набір функцій для реалізації прогнозних розрахунків. Основними перевагами Excel виступають:

— наявність вбудованих статистичних функцій (середні значення, дисперсії, трендові та регресійні моделі);

— можливість побудови різних типів прогнозів — лінійних, поліноміальних, експоненційних, ковзних середніх;

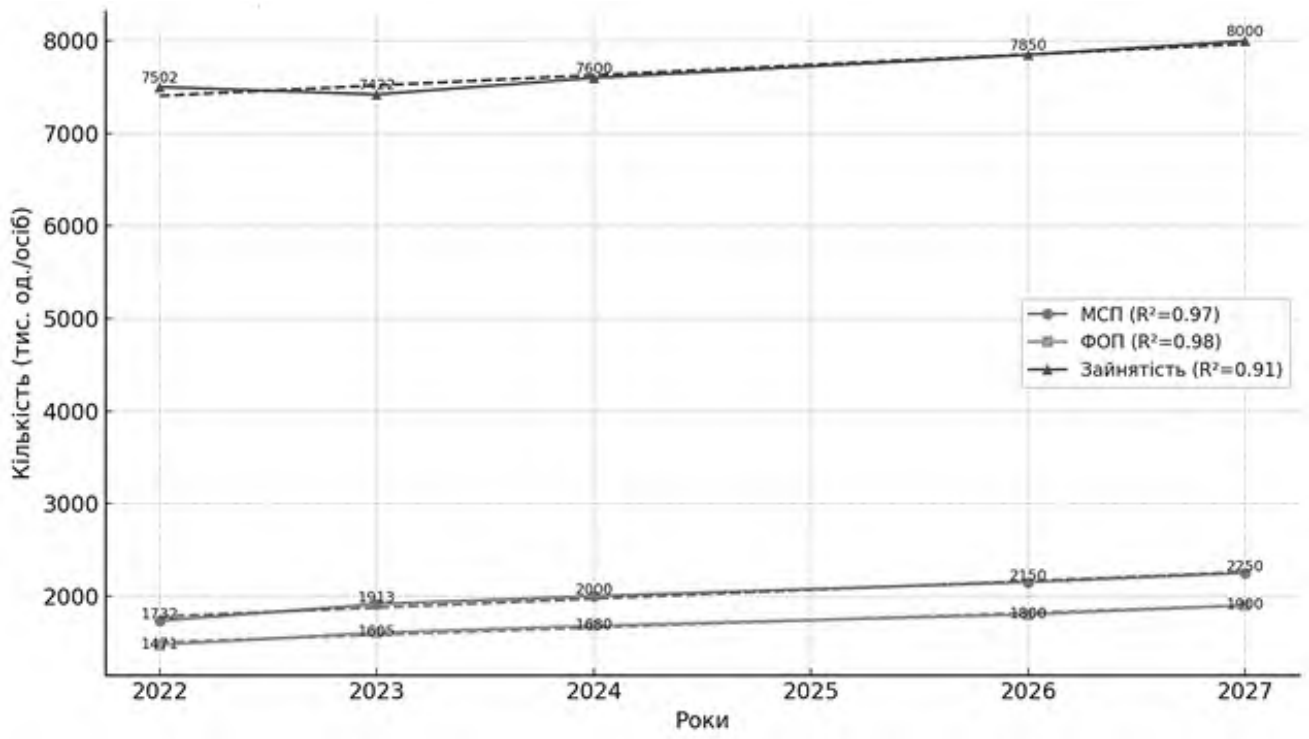
— зручність у візуалізації результатів за допомогою графіків і діаграм;

— інструментарій «Аналіз даних», який дозволяє виконувати регресійний аналіз, перевірку гіпотез і сценарне моделювання;

— широке поширення серед користувачів, що забезпечує легкість відтворення результатів іншими дослідниками.

Таким чином, застосування Excel у процесі прогнозування розвитку підприємництва забезпечує не лише достатній рівень точності й наочності результатів, але й відповідає вимогам практичної доступності та відтворюваності, що є особливо важливим у контексті прикладних досліджень воєнного та повоєнного періоду.

Крім того, варто зауважити, що з поміж сукупності методів прогнозування в роботі використано трендову екстраполяцію, що спирається на наявні статистичні ряди динаміки ключових показників, таких як: кількість МСП, кількість відкритих ФОПів і зайнятість в МСП, в тому числі у ФОПів. Це обумовлено тим, що в умовах воєнного часу застосування складних багатофакторних моделей обмежено, оскільки значна кількість змінних перебуває поза сферою контролю та відзначається високою невизначеністю. Трендова екстраполяцію на відміну від багатофакторного аналізу дозволяє виявити основні тенденції, закладені у попередніх періодах, та перенести їх на короткостроковий інтервал прогнозування (1,5-2 роки). Результати прогнозу представлено у таблиці нижче (рис. 3.1).

Показник	2022 р.	2023 р.	2024 р. (оцінка)	2026 р. (прогноз)	2027 р. (прогноз)
Кількість МСП, тис. од.	1 732,5	1 913,2	2 000,0	2 120,0	2 200,0
у т.ч. ФОПів, тис. од.	1 470,6	1 605,3	1 700,0	1 790,0	1 850,0
Кількість зайнятих у МСП, тис. осіб	7 502,3	7 421,8	7 600,0	7 800,0	7 950,0
у т.ч. у ФОПах, тис. осіб	2 119,9	2 369,5	2 500,0	2 650,0	2 750,0
Відкриття ФОПів, од.	95 797	304 048	320 000	350 000	370 000
Закриття ФОПів, од.	119 895	64 608	70 000	75 000	80 000
Номінальний ВВП, млрд грн	5 191,0	6 357,3	7 200,0	8 500,0	9 200,0
Доходи зведеного бюджету, млрд грн	2 196,3	3 104,3	3 400,0	4 000,0	4 300,0

Рис. 3.1. Прогноз розвитку підприємництва в Україні на 2026–2027 рр.

Джерело: розраховано автором на основі офіційних даних Держстату, Мінфіну, НБУ з використанням методу трендової екстраполяції

Додавання лінії тренду дозволило визначити напрям руху даних, а коефіцієнт апроксимації (R^2) став індикатором точності моделювання. Як бачимо, значення R^2 змінюється від 0 до 1, де 1 означає ідеальне співпадіння тренду з реальними даними, а близькість до 0 – слабкий зв’язок між ними. У нашому випадку значення R^2 для кількості МСП та ФОПів перевищує 0,9, що свідчить про високий рівень адекватності моделі. Це означає, що трендова

лінія відображає понад 90 % варіації фактичних значень, а отже, прогноз на 2026–2027 рр. справедливо вважати таким, який має достатню надійність у межах короткострокового горизонту.

Прогнозні розрахунки свідчать про те, що у 2026–2027 рр. підприємницьке середовище в Україні характеризуватиметься поступовим зростанням основних кількісних параметрів. Очікується збільшення кількості суб’єктів малого і середнього бізнесу, у тому числі фізичних осіб-підприємців, які зберігатимуть ключову роль у структурі підприємництва. Паралельно прогнозується відновлення зайнятості, зокрема у секторі ФОПів, що вказує на їхню адаптивність і гнучкість у кризових умовах. Водночас зберігатиметься інтенсивна динаміка відкриття нових підприємств, яка значно перевищуватиме кількість їхнього закриття, що підтверджує формування нової хвилі підприємницької активності. Очікуване зростання номінального ВВП та доходів зведеного бюджету підкріплює висновок про поступове посилення ролі бізнесу як чинника макроекономічної стабілізації та майбутнього відновлення економіки у післявоєнний період.

Таким чином, узагальнення результатів прогнозу підводить до необхідності пошуку ефективних механізмів державної та інституційної підтримки бізнесу. Адже саме організаційно-правові, фінансові й методичні інструменти стимулювання підприємництва здатні перетворити виявлені позитивні зрушення на стійку тенденцію зростання. З огляду на це у наступному підпункті (3.2) розглядаються заходи активізації стимулювання розвитку підприємництва, які мають забезпечити не лише відновлення бізнес-активності у воєнний час, але й створення підґрунтя для сталого економічного розвитку у повоєнний період.

3.2. Заходи активізації стимулювання розвитку підприємництва

Діагностика (розділ 2) та прогноз розвитку підприємництва у воєнний та повоєнний період засвідчили наявність суперечливих тенденцій, суть яких зводиться до того, що, з одного боку, фіксується адаптація бізнесу та відновлення кількісних показників діяльності малих і середніх підприємств, з іншого, зберігаються критичні бар'єри, що унеможливлюють перехід до сталого зростання. За таких умов активізація стимулювання підприємництва потребує цілеспрямованого поєднання організаційних, економіко-правових та методичних заходів, спрямованих на формування сприятливого середовища для бізнес-активності.

Проаналізувавши спеціальну літературу, дійшли висновку, що сутність організаційної складової стимулювання підприємництва полягає у створенні та впровадженні практичних інструментів підтримки суб'єктів господарювання на рівні держави, місцевих органів влади та бізнес-асоціацій. Крім того, з'ясовано, що у воєнний період особливої актуальності набувають інструменти швидкого реагування та інституційної підтримки [Деліні]. До основних напрямів організаційних заходів належать:

— розвиток інфраструктури підприємництва, зокрема бізнес-інкубаторів, акселераційних програм, консультаційних центрів для підприємців, які дозволяють адаптувати бізнес-моделі до воєнних умов;

— створення регіональних платформ підтримки бізнесу, які забезпечують оперативний обмін інформацією, налагодження контактів між підприємцями, органами влади та інвесторами;

— розширення програм мікро- та макрофінансування через державні банки, Фонд розвитку підприємництва та міжнародні проєкти технічної допомоги;

— стимулювання ветеранського підприємництва як соціально важливого напряму, що одночасно вирішує питання працевлаштування та соціальної інтеграції військовослужбовців після демобілізації;

— цифровізація процесів державної підтримки, яка зменшує адміністративні бар'єри, прискорює отримання грантів і кредитів, забезпечує прозорість розподілу ресурсів.

Для більшої наочності, авторські пропозиції зведемо у таблицю (3.1).

Таблиця 3.1

Заходи активізації стимулювання розвитку підприємництва у воєнний та повоєнний період

Інструментарій	Очікуваний результат	Актуальність у воєнний/повоєнний період
Організаційний напрям		
Бізнес-інкубатори та акселерат тори (на базі університетів і регіональних агенцій розвитку); Центри підтримки підприєм ництва «Дія.Бізнес»; Програми релокації підприємств.	Створення нових бізнесів; Підвищення інноваційності МСП; Збереження робочих місць.	Критично важливо для збереження бізнес-активності в умовах руйнування інфраструк тури та релокації
Економіко-правовий напрям		
Податкові пільги для МСП у воєнний період; Мораторій на перевірки та спрощена звітність; Закон «Про індустріальні парки» та державно-приватне партнер ство (ДПП); Спрощення процедур реєстрації та закриття бізнесу (єРеєстрація); Доступ до пільгових кредитів («5-7-9%») та грантів «єРобота».	Зниження регуляторного тиску; Залучення інвестицій у стратегічні кластери; Зменшення адміністратив них бар'єрів; Розширення доступу до фінансування.	Дозволяє бізнесу розвива тися під час війни та адаптуватися у повоєнний період.
Науково-методичний напрям		
Цифровізація державних сервісів (е-Підприємець, е-Резидент); Аналітичні методики: SWOT, PESTEL, GAP для оцінки бізнес-середовища; Рекомендації OECD, ЄБРР, Світового банку щодо відновлення МСП; Методики оцінки ефективності держ підтримки (BCI, Doing Business, RIA).	Підвищення фін. стійкості бізнесу; Адаптація до глобальних стандартів; Посилення конкуренто спроможності.	Дозволяє підприємствам швидше виходити на нові ринки та отримувати доступ до міжнародного фінансування.

Джерело: авторське бачення

Далі, економіко-правовий напрям забезпечення стимулювання підприємництва у воєнний та повоєнний період. Заходи в межах цього напряму мають бути спрямовані на адаптацію законодавства до викликів часу. Встановлено, що нормативна база вже включає інструменти спрощеної реєстрації, податкових пільг та мораторію на перевірки, однак цього недостатньо для довгострокового відновлення. Необхідними є такі кроки:

— вдосконалення податкового законодавства, зокрема запровадження диференційованих ставок для МСП, податкових канікул для новостворених підприємств та пільг для бізнесу, що працює у сферах критичної інфраструктури;

— гарантії прав власності та інвесторів, включаючи механізми страхування воєнних ризиків, компенсації за знищене майно, спрощене відшкодування збитків;

— удосконалення процедур державно-приватного партнерства (ДПП) з метою залучення інвестицій у відновлення інфраструктури та розвиток інноваційних кластерів;

— уніфікація та гармонізація законодавства з європейськими стандартами, що сприятиме інтеграції українського бізнесу у внутрішній ринок ЄС;

— регулювання цифрової підприємницької діяльності (електронна комерція, фінтех, стартапи) через створення гнучких та прозорих правил;

— диференціація податкового навантаження: встановлення знижених ставок податків для мікробізнесу та підприємств у сферах критичної інфраструктури; податкові канікули на перші 2–3 роки для новостворених підприємств;

— адресні податкові стимули: пільги для підприємств, що створюють робочі місця у деокупованих регіонах чи у ветеранському секторі;

— гнучкі механізми відстрочення податкових зобов’язань у разі форс-мажорних обставин, зокрема обстрілів чи втрати майна.

Все це забезпечить стабільність і передбачуваність правил ведення бізнесу, що є ключовою умовою відновлення довіри інвесторів та підвищення привабливості підприємницької діяльності.

Методична складова стимулювання підприємництва орієнтована на розробку та впровадження підходів, які дозволяють підприємцям ефективно адаптуватися до змінного середовища. Встановлено, що в умовах високої невизначеності особливої ваги набувають методики антикризового менеджменту, стратегічного планування та оцінки ризиків. До першочергових завдань вважаємо доцільним віднести:

— розробку практичних рекомендацій для МСП щодо управління ризиками у воєнний період, включаючи диверсифікацію постачальників, формування резервних фондів і сценарне планування;

— створення навчальних програм і курсів для підприємців з питань цифрових технологій, управління змінами, міжнародної торгівлі, що дозволить підвищити рівень їхньої компетентності;

— запровадження систем моніторингу та оцінки ефективності заходів підтримки, які на основі кількісних і якісних показників дадуть змогу своєчасно коригувати політику;

— використання інструментів прогнозування (економетричне моделювання, трендова екстраполяція, сценарний аналіз), які дозволяють визначити коротко- та середньострокові перспективи розвитку підприємництва;

— популяризацію найкращих практик підприємництва через кейси, публікації, інформаційні кампанії, що створює ефект мультиплікації позитивного досвіду.

Методичні заходи сприятимуть підвищенню здатності підприємців до самостійної адаптації й розвитку, що робить їх менш залежними від зовнішніх чинників і водночас підсилюватимуть ефект від організаційної та економіко-правової підтримки.

Отже, представлені пропозиції дозволяють стверджувати, що активізація стимулювання розвитку підприємництва у воєнний та повоєнний період повинна базуватися на системному поєднанні організаційних, економіко-правових і методичних заходів. Оскільки лише синергія цих складових може забезпечити перехід від виживання бізнесу до його поступального розвитку, створити умови для залучення інвестицій та формування конкурентоспроможного підприємницького середовища. Особливої уваги потребує розвиток механізмів ветеранського підприємництва, цифрової економіки та державно-приватного партнерства, оскільки саме ці напрями здатні стати драйверами повоєнного відновлення.

Висновки до розділу 3

В третьому розділі, що присвячений організаційно-методичному забезпеченню стимулювання розвитку підприємництва у воєнний та повоєнний період вирішено наукове завдання прикладного характеру.

На засадах прогнозування доведено, що ефективність політики розвитку підприємництва у воєнний та повоєнний періоду визначається здатністю держави та інституційної системи своєчасно реагувати на зовнішні виклики та забезпечувати передбачувані умови для бізнесу. Аналіз існуючого наукового доробку в сфері прогнозування дозволив становити, що прогнозування розвитку підприємництва у воєнний час суттєво ускладнюється через дію чинників невизначеності безпекового середовища, руйнування інфраструктури, кадрових втрат, фінансової нестабільності та залежності від міжнародної допомоги. Аргументовано доцільність застосування короткострокових прогнозів на основі трендової екстраполяції, що дозволяє визначати найбільш вірогідні сценарії у межах горизонту 1,5–2 років.

На підставі розрахунків доведено, що у 2026–2027 рр. очікується поступове відновлення кількісних показників діяльності МСП та ФОПів,

зростання зайнятості та посилення ролі підприємництва як чинника макроекономічної стабілізації.

З’ясовано, що досягнення позитивної динаміки можливе лише за умови реалізації комплексу заходів, які охоплюють організаційний, економіко-правовий та методичний напрями. Встановлено, що організаційні заходи повинні бути спрямовані на розвиток інфраструктури підприємництва, цифровізацію сервісів підтримки, активізацію програм фінансування та стимулювання ветеранського бізнесу. Аргументовано, що економіко-правовий напрям має передбачати вдосконалення податкового законодавства, запровадження механізмів страхування воєнних ризиків, розвиток державно-приватного партнерства, а також гармонізацію правового поля з європейськими стандартами. Обґрунтовано, що методичний напрям забезпечує підвищення стійкості підприємців через впровадження сучасних інструментів управління ризиками, стратегічного планування, моніторингу ефективності підтримки та популяризацію кращих практик.

Узагальнення результатів довело, що лише синергія організаційних, економіко-правових та методичних заходів може забезпечити перехід від адаптації бізнесу у воєнних умовах до його сталого зростання у повоєнний період. Особливу увагу рекомендовано зосередити на розвитку цифрової економіки, підтримці інноваційних кластерів і ветеранського підприємництва, які здатні стати драйверами відновлення та зміцнення конкурентоспроможності українського бізнесу.

ВИСНОВКИ

Встановлення сутності підприємництва у сучасних умовах відбувалось на засадах узагальнення наукового доробку та словниково-енциклопедичних джерел, що дозволило дійти висновку про доцільність його хронологізації, оскільки саме порівняння дефініцій у часі дало можливість виявити поступову трансформацію категорії від економічної діяльності, орієнтованої виключно на отримання прибутку, до комплексного економіко-соціального явища з інноваційним та стабілізаційним виміром. В результаті систематизації визначень сформовано авторське бачення еволюції поняття «підприємництво», на підставі якого у випускній кваліфікаційній роботі, з огляду на сучасні та минулі тренди, запропоноване під підприємництвом розуміти ініціативну, самостійну, інноваційну діяльність суб'єктів господарювання, яка здійснюється на власний ризик і відповідальність з метою отримання прибутку та водночас виконує соціальну функцію, сприяє створенню робочих місць, розвитку територіальних громад й забезпечує стійкість економіки в умовах воєнних і поствоєнних трансформацій.

Аналіз нормативно-правового забезпечення стимулювання розвитку підприємництва в Україні відбувався шляхом систематизації кодифікованих актів, законів, програм і спеціальних режимів господарювання. В результаті чого встановлено, що формування правового поля підприємницької діяльності відбувалося поетапно: від перших законодавчих актів початку 1990-х років до сучасних комплексних стратегій, що інтегрують європейські стандарти та враховують воєнні реалії.

Доведено, що саме спеціальні режими (вільні економічні зони, території пріоритетного розвитку, воєнні податкові пільги, індустріальні парки, державно-приватне партнерство, євроінтеграційні механізми) виступають гнучким інструментом державної політики, здатним адаптувати загальні норми до конкретних умов часу і простору. Аргументовано, що у воєнний

період такі режими набувають особливої актуальності, оскільки забезпечують збереження підприємницької активності та закладають підґрунтя для повоєнного відновлення.

Дослідження методичних підходів організаційно-правового регулювання підприємницької діяльності здійснювалося шляхом узагальнення наукових праць і практик, що застосовуються у вітчизняному та міжнародному середовищі. Це дозволило з'ясувати наявність п'яти базових підходів, а саме: нормативно-правового, функціонально-економічного, інституційного, соціально-правового, міжнародно-порівняльного та відсутність універсальної оціночної методики, що зумовлено багатовимірністю підприємництва як економічного, правового та соціального феномену. Аргументовано, що кожен з них відображає окремий аспект функціонування підприємницького середовища.

Доведено доцільність використання комплексного підходу під час оцінки організаційно-правового регулювання підприємницької діяльності, що дозволило отримати об'єктивну картину стану бізнес-клімату. Запропоновано симбіоз спеціальних методик (RIA, Doing Business/BEE, ЄБРР та національної методики Мінекономіки та Держстату, Business Climate Index).

Діагностика організаційно-правового забезпечення стимулювання розвитку підприємництва у воєнний та повоєнний період здійснювалася як послідовне поєднання кількісного та якісного аналізу, що дало змогу відтворити цілісну картину трансформацій бізнес-середовища. Установлено три етапи динаміки: довоєнна стабільність (2021 р.), шок та різке просідання показників (2022 р.), а далі – адаптація й часткове відновлення (2023 р.). Зафіксовано скорочення середньої зайнятості на одне МСП, від'ємний приріст ФОП у 2022 р., а також різке відновлення підприємницької ініціативи у 2023 р. за рахунок мікро- та малого бізнесу. Зроблено висновок, що підприємницький сектор функціонував у режимі перманентної адаптації під впливом інфраструктурних ризиків, логістичних обмежень та кадрового дефіциту, що підтверджено графічним і фактологічним матеріалом розділу.

Систематизація інструментів підтримки показала, що ключову стабілізаційну роль відіграли грантові програми («Власна справа», «єРобота», ініціативи для ветеранів) та регуляторні послаблення воєнного часу (мораторій на перевірки, податкові пільги). Пільгове кредитування за програмою «5–7–9%» забезпечило масштаб доступу до позикових ресурсів, однак залишалося обмеженим через вимоги до позичальників і тривалі процедури. Визначено вагомий внесок міжнародної фінансової підтримки (IFC, ЄБРР, ЄІБ, KfW, USAID) і поява приватних механізмів (ветеранські облігації), що спільно сформували багаторівневу архітектуру стимулів для МСП.

Інтегрована оцінка, побудована на поєднанні Національної методики (Держстат, Мінекономіки) та індикативних показників бізнес-клімату (ВСІ/ІДО НБУ), підтвердила нерівномірність ефекту державних заходів. 2022 рік відзначився найглибшим провалом очікувань та показників зайнятості й демографії бізнесу, але саме тоді питома підтримка щодо ВВП/бюджету була максимальною. У 2023 році зафіксовано обережне відновлення ділових очікувань і різкий позитивний приріст ФОП, водночас уразливими залишилися доступ до кредитування, стабільність правил та інфраструктурні умови. Отримані результати свідчать, що державна політика виконала захисну функцію для МСП та активізувала мікропідприємництво, проте потребує підвищення системності й адресності, зокрема у складових фінансування, кадрів та регуляторної передбачуваності. Здійснене узагальнення створило підґрунтя для формування організаційно-методичного інструментарію повоєнного відновлення.

В третьому розділі, що присвячений організаційно-методичному забезпеченню стимулювання розвитку підприємництва у воєнний та повоєнний період вирішено наукове завдання прикладного характеру.

На засадах прогнозування доведено, що ефективність політики розвитку підприємництва у воєнний та повоєнний періоду визначається здатністю держави та інституційної системи своєчасно реагувати на зовнішні виклики та

забезпечувати передбачувані умови для бізнесу. Аналіз існуючого наукового доробку в сфері прогнозування дозволив становити, що прогнозування розвитку підприємництва у воєнний час суттєво ускладнюється через дію чинників невизначеності безпекового середовища, руйнування інфраструктури, кадрових втрат, фінансової нестабільності та залежності від міжнародної допомоги. Аргументовано доцільність застосування короткострокових прогнозів на основі трендової екстраполяції, що дозволяє визначати найбільш вірогідні сценарії у межах горизонту 1,5–2 років.

На підставі розрахунків доведено, що у 2026–2027 рр. очікується поступове відновлення кількісних показників діяльності МСП та ФОПів, зростання зайнятості та посилення ролі підприємництва як чинника макроекономічної стабілізації.

З’ясовано, що досягнення позитивної динаміки можливе лише за умови реалізації комплексу заходів, які охоплюють організаційний, економіко-правовий та методичний напрями. Встановлено, що організаційні заходи повинні бути спрямовані на розвиток інфраструктури підприємництва, цифровізацію сервісів підтримки, активізацію програм фінансування та стимулювання ветеранського бізнесу. Аргументовано, що економіко-правовий напрям має передбачати вдосконалення податкового законодавства, запровадження механізмів страхування воєнних ризиків, розвиток державно-приватного партнерства, а також гармонізацію правового поля з європейськими стандартами. Обґрунтовано, що методичний напрям забезпечує підвищення стійкості підприємців через впровадження сучасних інструментів управління ризиками, стратегічного планування, моніторингу ефективності підтримки та популяризацію кращих практик.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бердій Р.Б. Організаційно-правове забезпечення відбудови та економічного розвитку міст у контексті повоєнного відновлення України. Економіка та право. 2023. № 3. С. 53-60. DOI: https://doi.org/10.15407/econlaw.2023.03.053

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. 1728 с.

3. Галущак М.П., Галущак О.Я., Кужда Т.І. Прогнозування соціально-економічних процесів: навчальний посібник для економічних спеціальностей. – Тернопіль: ФОП Паляниця, 2021. – 160 с.

4. Гусятинський М.В. Татьяніна С.М., Березинець Ю.В. Антикризове державне управління банківською діяльністю. Причорноморські економічні студії. 2020. Вип. 58(2). С. 87-92. DOI: https://doi.org/10.32843/bses.58-35.

5. Гусятинський М.В., Сірий О.В. Комунікація як основа функціонування інститутів державної влади у взаємодії з громадськістю. Державне управління: Удосконалення та розвиток. № 12. 2024. DOI: https://doi.org/10.32702/2307-2156.2024.12.14.

6. Дикань В.В., Фролова Н.Л. Напрями та інструменти державної підтримки розвитку малого та середнього бізнесу в Україні у воєнний час. Економіка та суспільство. 2022. Випуск 38. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-56

7. Економічна енциклопедія : у 3 т. / відп. ред. С. В. Мочерний. Київ: Академія, 2000. Т. 1. 864 с.

8. Економічний словник-довідник / за ред. С. В. Мочерного. Київ : Академія, 2002. 480 с.

9. Експрес-оцінка впливу війни на мікро-, малі та середні підприємства в Україні. Аналітичний звіт. Київ: Програма розвитку ООН в Україні, 2022. 77 с

10. Енциклопедія бізнесу / за ред. О. І. Олексюк. Харків : Фактор, 2012. 544 с.

11. Єріна А.М. Статистичне моделювання та прогнозування : навчальний посібник. Київ: КНЕУ, 2014. 170 с.

12. Закони та програми воєнного часу (2022–2023 рр.) : Податкові пільги, спрощена реєстрація, мораторій на перевірки, грантові програми «єРобота», «5-7-9%» тощо. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ (дата звернення: 15.09.2025).

13. Канцур І.Г., Іванов Є.Ю. Стандартизація процедур — ключ до якісного надання адміністративних послуг. Інвестиції: практика та досвід. 2025. № 1. DOI: https://doi.org/10.32702/2306-6814.2025.1.195

14. Канцур І.Г., Іванов Є.Ю. Синергія розвитку – економічний, освітній та науковий потенціал публічного управління та адміністрування. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2025. № 3. DOI: http://doi.org/10.32702/2307-2156.2025.3.11.

15. Карпюк Г.І. Основи підприємництва: Навчальний посібник для здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти. 2020. 108 с. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/pto/2021/04/19/Osnovy%20pidpryyemnytstva.pdf

16. Ключка О., Давиденко Н. Стратегії підвищення ефективності зовнішнього державного фінансового контролю в контексті міжнародного досвіду. Успіхи і досягнення у науці. 2025. 3 (3). DOI: https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-3(13)-814-82.

17. Ключка О.В., Ключка С.С. Світова практика організації державного фінансового контролю та можливість її адаптації в Україні. Актуальні проблеми економіки. 2021. №6. С. 93-100. DOI: 10.32752/1993-6788-2021-1-240-93-104.

18. Ключка О.В, Ростов М.В. Вплив ефективного ризик-менеджменту на фінансові результати бізнес-організації Актуальні проблеми економіки. 2025. №1 (283). с. 91-97. DOI: 10.32752/1993-6788-2025-1-283-91-97.

19. Колот В. М., Щербина О. В. Підприємництво: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. Київ: КНЕУ, 2003. 160 с. URL: https://vpu29.rv.ua/wp-content/uploads/2025/03/Pidpryiemnytstvo.pdf

20. Коротич О.Б., Орел Ю.Л., Рябічко О.В. Підприємництво як соціально-економічне явище. Теорія та практика державного управління. 2010. № 4. С. 211–216.

21. Мартинович Н.О., Ляшенко П.А. Розбудова територій пріоритетного розвитку: методичний концепт. Економіка та суспільство. 2022. № 36. DOI: 10.32782/2524-0072/2022-36-36

22. Мартинович Н.О. Території пріоритетного розвитку як інструмент активізації інвестиційної діяльності регіонів України: теоретичний аспект. The 8th International scientific and practical conference «Innovations and prospects of world science» (March 29-31, 2022) Perfect Publishing, Vancouver, Canada. 2022. С. 275-280.

23. Мартинович Н.О., Березовська О.Е. Про моніторинг ефективності управління об’єктами державної власності в Україні. Модернізація та сучасні українські і світові наукові дослідження: матеріали VII Міжнародної студентської наукової конференції, м. Чернігів, 6 грудня, 2024рік / ГО «Молодіжна наукова ліга». Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОСГруп», 2024. 496 с. С. 118-120.

24. Мартинович Н.О., Горник В.Г., Бойченко Е.Б. Маркетингові дослідження: навчальний посібник. Київ: «Видавництво Людмила», 2021. 323 с.

25. Мельник Л.Г., Карінцева О.І. Економіка і бізнес : підручник / за ред. Л.Г. Мельника, О.І. Карінцевої. Суми : Університетська книга, 2021. 316 с. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/83721

26. Мельник Т.Ю. Державна підтримка та стимулювання розвитку бізнесу в Україні під час дії воєнного стану. Економіка, управління та

адміністрування. 2022. № 2 (100). С. 3–11. DOI: https://doi.org/10.26642/ema-2022-2(100)-3-11.

27. Методика інтегральної оцінки розвитку малого і середнього підприємництва в Україні / Міністерство економіки України, Державна служба статистики України. Київ, 2020. URL: https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=ukUA&id=6a4d7f3c9a3a4f8da78b1dcb7df3e1a7&title=MetodikaOtsinkiRozvitkuMsp (дата звернення: 15.09.2025).

28. Методика оцінки регуляторного середовища (Regulatory Impact Assessment, RIA) : Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 11 вересня 2003 р. № 1160-IV. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15#Text (дата звернення: 15.09.2025).

29. Мокряк В., Мокряк Е. Багатомірність і суперечливість підприємницьких орієнтацій: історія питання й сучасні реалії. Економіка України. 2009. № 11. С. 15–25.

30. Національний банк України. Звіт «Ділові очікування підприємств України». URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/biznes-ochikuye-upovilnennya-dilovoyi-aktivnosti-prognozuye-polipshennya-inflyatsiynoyi-ta-pogirshennya-kursovoyidinamikirezultatiopituvannyakerivnikivkompaniyuiikvartali2024roku#:~:text= (дата звернення: 21.09.2025).

31. Основи підприємництва: Підручник / [Біляк Т.О., Бірюченко С.Ю., Бужимська К.О., та ін.] ; під заг. ред. Н.В. Валінкевич. Житомир : ЖДТУ, 2019. 493 с.

32. Підприємництво. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 14.09.2025).

33. Потапенко С.А. Правове регулювання планування нових населених пунктів на території України у повоєнний період. Економіка та право. 2023. № 1. С. 62-70. DOI: https://doi.org/10.15407/econlaw.2023.01.062.

34. Про державну допомогу суб'єктам господарювання : Закон України від 1 липня 2014 р. № 1555-VII. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1555-18#Text (дата звернення: 15.09.2025).

35. Про державну підтримку малого і середнього підприємництва : Закон України від 22 березня 2012 р. № 4618-VI. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text (дата звернення: 15.09.2025).

36. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань : Закон України від 15 травня 2003 р. № 755-IV (із змінами). Офіційний портал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text (дата звернення: 15.09.2025).

37. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18 вересня 1991 р. № 1560-XII (із наступними змінами). Офіційний портал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text (дата звернення: 15.09.2025).

38. Про ліцензування видів господарської діяльності : Закон України від 2 березня 2015 р. № 222-VIII. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text (дата звернення: 15.09.2025).

39. Про підприємництво : Закон України від 7 лютого 1991 р. № 698-XII (втратив чинність 01.01.2004). Офіційний портал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-12#Text (дата звернення: 15.09.2025).

40. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності : Закон України від 11 вересня 2003 р. № 1160-IV. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15#Text (дата звернення: 15.09.2025).

41. Самсонов В.В., Сільвестров А.М., Тачиніна О.М. Методологія наукових досліджень та приклади її використання: Навч. посібник. Київ:

НУХТ, 2022. 385 с. URL: https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/2e87cf56-8154-4565-9392-2e34b0f60356/content

42. Селіванов В. Концептуальні засади Кодексу про підприємництво України. Право України. 1995. № 2. С. 3-11.

43. Стратегія розвитку малого і середнього підприємництва в Україні до 2027 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 травня 2017 р. № 504-р. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504-2017-%D1%80#Text (дата звернення: 15.09.2025).

44. Український бізнес під час війни: реальна аналітика та перспективи на майбутнє у 2024 році. FinStrime. 30.10.2023. URL: https://finstream.ua/ukrayinskyj-biznes-pid-chas-vijny-analityka/. (дата звернення: 15.09.2025).

45. Хрупович С. Моделювання та прогнозування маркетингу. Електронний навчальний посібник для студентів спеціальності 075 «Маркетинг», ступеня вищої освіти магістр. Тернопіль, ЗУНУ. 2022. 121 с.

46. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 15.09.2025).

47. Шкірко О.І. Сутність та поняття підприємництва в Україні. Проблеми системного підходу в економіці. Випуск № 6(62). 2017. С. 48-52.

48. Яковенко О.З. Сутність і функції підприємництва в інтеграції виробництва на основі кластерів у системі національного господарства. Актуальні проблеми економіки. 2013. № 1 (139). С. 79–87.

49. Business Climate Index (BCI) Ukraine 2023 : Results of Survey of Enterprises / Institute for Economic Research and Policy Consulting, Chamber of Commerce and Industry of Ukraine. Kyiv, 2023. URL: https://ier.com.ua/en/publications/research/business_climate_index (дата звернення: 15.09.2025).

50. Business Enabling Environment (BEE). Conceptual Framework. Washington, DC : World Bank, 2023. URL: https://www.worldbank.org/en/programs/business-enabling-environment (дата звернення: 15.09.2025).

51. Development of Territories. International review for spatial planning and sustainable development. 2023. Volume 11 Issue 4 Pages 54-70. DOI: https://doi.org/10.14246/irspsd.11.4_54

52. Doing Business 2020: Comparing Business Regulation in 190 Economies. Washington, DC : World Bank, 2020. 190 p. DOI: https://doi.org/10.1596/978-1-4648-1440-2.

53. EBRD Small Business Initiative : Assessment of Institutional Capacity. London : European Bank for Reconstruction and Development, 2021. URL: https://www.ebrd.com/small-business-initiative (дата звернення: 15.09.2025).

54. Martynovych N., Yemchenko I., Kulinich T. From the territory of recovery to sustainable development: A methodological concept of effective socio-economic development of Ukraine after the war. Problemy Ekorozwoju. 2023, 18(2): 12-24. DOI: 10.35784/preko.3923

55. Martynovych N., Boichenko E., Dielini M. Renovation of Ukraine After War: Special Restoration Regimes and Stimulation of Sustainable Parkhomenko N., Otenko I., Martynovych N., Otenko V. Application of Neural Networks in Prediction of Enterprise Development in Global Environment. SCMS Journal of Indian Management, January-March-2023. P. 5-19.